Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)

(2026), 19(84), 5201-5250

Özgünlük kontrolü intihal.n Authenticity process

http://dx.doi.org/10.29228/joh.82248

Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article

Geliş tarihi 25.05.2025 Submitted date

Kabul tarihi 23.07.2026 Accepted date

Elektronik yayın tarihi 27.10.2026 Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kılıçoğlu, S. (2026). Şehrin Mimarisi, Mamurat'ül Aziz/El Aziz/Elâzığ, *Journal of History School, 84*, 5201-5250.

ŞEHRİN MİMARİSİ, MAMURATÜ'L AZİZ/EL AZİZ/ELÂZIĞ[1]

Selim KILIÇOĞLU[2]

Öz

Weber, kenti temelde birkaç evin kümelenmesi ve sonrasında oluşan mahallelerin bir araya gelmesi şeklinde tariflemektedir. Bu yaklaşım basit olandan karmaşıklığa giden bir gelişimi ortaya koymasına rağmen eski kentlerin ilk yerleşimlerine ait izlerin günümüze ulaşması zorluğu kentlerin okunmasında çok katmanlı bir yaklaşımı gerekli kılar. Bu bağlamda Rossi, çok katmanlı okumasını zamansal boyutta, mekânsal süreklilik içerisinde ve birincil öğeler üzerinden yapmıştır. Rossi, zamansal boyutu, kentin tarihsel süreç içinde geçirdiği dönüşmeleri; mekânsal sürekliliği, tarihi yapı veya alanların varlığını devam ettirmesi, birincil öğeleri ise kente ait kamusal/ticari yapılar bütünlüğü olarak ele almıştır. Bu çalışmada, Rossi'nin üç başlık altında ele aldığı çok katmanlı kent okuması yönteminin Elâzığ kenti örneğinde ele alınarak, sorgulanması amaçlanmıştır. Bu kapsamda kentin 19.yüzyılın başı sonrasındaki gelişim tarihi dikkate alınarak 1980'lere kadar geçirmiş olduğu kentsel süreci, kent içinde sürekliliği devam eden mekanların varlığı ve hangi yapıların kent için birincil öğe niteliği taşıdığı sorgulanmıştır. Kentin fiziki çevresi üzerine yapılan bu sorgulama aynı zamanda kentin hafızası/belleğine ait kısmi bir içeriği de irdeleme imkânı tanımaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, literatür araştırması yanında Başbakanlık Osmanlı Arşivleri,

[1] Makale yazımı etki oranı: 1.yazar: %100. Makalede etik kurul izni gerekmemektedir.

[2] Arş. Gör. Dr., Fırat Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı, selim.kilicoglu@gmail.com, Orcid: 0000-0003-4173-9779

Cumhuriyet Arşivleri ve Harita Genel Müdürlüğünde elde edilen harita ve fotoğraflar kullanılmıştır. Kentin Hükümet Konağı, Saray Camisi, Ordu Evi, Halkevi ve çevresi hem sürekliliği hem de birincil öğe olma niteliğini taşımaktadır. Sonuç olarak Mamurat'ül Aziz kenti (daha sonra ismi El-aziz ve Elâzığ) Osmanlı'nın son dönem şehircilik anlayışından etkilenmiş ve bu durumu Erken Cumhuriyet döneminde de devam ettirmiştir. Ancak kentin mevcut dokusunu içindeki odak noktasının Cumhuriyet'le beraber değiştiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şehrin Mimarisi, Rossi, Mamurat'ül Aziz, El Aziz, Elâzığ.

Architecture of the City, Mamurat'ül Aziz/El Aziz/Elâzığ

Abstract

Weber defines the city as the progression from clustered houses to amalgamated neighborhoods. While this highlights a simple-to-complex evolution, the scarce survival of early ancient settlement traces necessitates a multi-layered approach to reading cities. In this context, Rossi conducts his multi-layered reading in a temporal dimension, within spatial continuity, and through primary elements. Rossi considers the temporal dimension as the transformations the city has undergone throughout the historical process; spatial continuity as the sustained existence of historical structures or areas; and primary elements as the totality of public/commercial structures inherent to the city. This study aims to examine and question the multi-layered city reading method handled by Rossi under three headings, focusing on the case of Elâzığ. Within this scope, considering the development history of the city after the early 19th Century, the urban process it underwent up to the 1980s, the existence of spaces maintaining continuity within the city, and which structures serve as primary elements for the city have been investigated. This inquiry into the physical environment of the city simultaneously provides an opportunity to scrutinize a partial content regarding the memory of the city. The study employs a qualitative research method and, in addition to a literature review, utilizes maps and photographs obtained from the Ottoman Archives of the Prime Ministry, the Republic Archives and the Directorate General for Mapping. The city's Government House, Saray Mosque, Officers' Club, People's House, and their surroundings embody both continuity and the characteristic of being primary elements. Consequently, the city of Mamurat'ül Aziz (later renamed El-aziz and Elâzığ) was influenced by the late Ottoman understanding of urbanism and sustained this condition during the Early Republican period. However, it is evident that the focal point within the current urban fabric shifted with the advent of the Republic.

Keywords: Architecture of the City, Rossi, Mamurat'ül Aziz, El Aziz, Elâzığ.

GİRİŞ

Weber (2018, s.73-74), kentin basitten gelişmişe doğru bir süreç içinde işlediğini belirtmekte, kentin insan ihtiyaçları doğrultusunda şekillendiğini düşünmektedir. Park'da (2021, s.43) kentin devingen ve canlı yönüne dikkat çekerek kentin sınırları ve hatları önceden belirlense de şehrin kullanıcılarının son karakter ve işlevini verdiğini ifade etmektedir. Bu sebeple şehrin öngörülemeyen toplumsal yapılaşmalar ve çevresel izler taşıyabileceğini belirtmektedir. Lynch'te (2014, s.51) bir kentin imgesinin yollar, sınırlar/kenarlar, bölgeler, düğüm/odak noktaları ve işaret öğeleri olarak belirtmektedir. Lynch, bu tasniflemesini teorik bir tespitten ziyade kentliler üzerinden elde etmiş olduğu algılara dayandırmaktadır. Belirtilen bu yaklaşımlarda kentin kavranması için temel bir denklemin ortaya çıkmadığı, birçok katmanın kenti değerlendirmek için imkanlar tanıdığı görülmektedir. Rossi'de (2006, s.xix). 20. yüzyılın ortasındaki yaklaşımıyla bu çok katmanlı okumanın kentin doğasında olduğunu belirtmektedir.

Sanayi devrimi sonrasında kent nüfusları hızlı bir artış göstermiştir. Bu durum kentlerin değişimine yönelik müdahaleler ve kenti konu alan literatürün de oluşmasına imkân sağlamıştır. Paris'e Haussman tarafından yeni yolların açılması bu kentsel müdahalenin bilinen örneklerindendir. Kenti konu alan çalışmalarda öncelikle bir kentin nasıl olması gerektiği sorusunu gündeme alan ütopist yaklaşımlar belirginlik kazanmaktadır. Ütopyaların ilklerinden olan Platon örneğinde kentin nasıl idare edilmesi sorusuyla başlayan yaklaşımın yapılı çevre üzerindeki küçük ölçekli denemeleri Rönesans döneminde görülmektedir. Ütopist yaklaşımların büyük ölçekli önerileri de 19. yüzyılda kötüleşen kent koşullarının iyileştirilmesini sorun aldığı görülmektedir. Ebenezer Howard'ın bahçe kentleri, Wright'ın Broadacres söylemi ve Le Corbusier'in Işıyan kenti (Fishman, 2024), bu sorunlara çözüm önerileri sunmuşlardır. 20. yüzyılın ortasındaki çalışmalar ise mevcut kentlerin anlaşılmasını eksene almış, Lynch (2014) ve Rossi (2006) gibi pek çok bilim insanı bu kapsamda ürünler ortaya koymuştur.

Rossi (2006, s.48) bir kent okumasında zamansal boyut, mekânsal süreklilik ve birincil öğeleri[3] olmak üzere üç kriter belirlemiştir. Bu çalışmada Rossi'nin bu üç kriterli kent okuma yaklaşımı, tarihi Elâzığ kenti için bir okuma yöntemi olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşımın tercih edilmesinin nedeni, sürekli değişim içinde

[3] Rossi (2006, s.74), birincil öğeleri kentin sabit etkinlikleri alanında görmekte ve sabit etkinlikler kamusal ve ticari yapılar, üniversite, hastane ve okullar yapılarından oluşmaktadır.

olan kentlerin okumasının bitmiş bir söyleme imkân tanımamasıdır. Bu nedenle, bu yaklaşımın kent üzerine ucu açık birçok okumaya imkân vereceği düşünülmektedir. Araştırma üç bölümden oluşmakta, ilk başlıkta kentin tarihi süreci 19.yüzyılın başından başlatılıp, 1980'lere kadar getirilmektedir. Kentsel okumanın 1980'ler ile sınırlandırılmasının nedeni, Keban Barajı sonrasında kentin dramatik büyüme eşiğine ulaşmış olmasıdır. Diğer bölümlerde ise sırasıyla kentin tarihi yapıları, mekânsal süreklilikleri ve birincil öğeleri irdelenmiştir. Sonuç olarak Elâzığ kenti 1980'lere kadar Osmanlı'dan miras alınan kent dokusunu korumuş ve çeperlerine doğru kısmi genişlemiştir. Elâzığ kenti hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminden kalan mekânsal sürekliliklere ve birincil öğelere sahip olup, kentsel odağını Cumhuriyet'le beraber kentin batısında kaydırmıştır.

YÖNTEM

Araştırmada Elâzığ'ın (Mamurat'ül Aziz/El Aziz) tarihsel süreçte gelişimini ortaya koymayı amaçlayan nitel bir mimarlık tarihi çalışmasıdır. Araştırmanın teorik çerçevesini Aldo Rossi'nin ortaya koymuş olduğu kent okuma modeli oluşturmaktadır. Kentin gelişimi, tarihi yapıları, mekânsal sürekliliği devam eden alanları literatür taraması, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi ve Harita Genel Müdürlüğü'nden ele edilen belge ve fotoğrafalar üzerinden irdelenmiştir. Çalışmanın birincil kaynaklarını arşiv ve hava fotoğrafları oluşturmakta, çapraz okumalar literatür üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada Elâzığ'ın Merkez ilçesi sınırları içindeki mahalleleri ele alınmıştır. Bu mahallelerden Çarşı, İcadiye, Rızaiye, İzzetpaşa, Mustafapaşa mahalleri Osmanlı dönemi mahalleri olup, Erken Cumhuriyet ve günümüzde de kullanılmaktadır. Bu mahalleler ve Erken Cumhuriyet sonrası eklenen mahallelerin tarihsel süreç içinde gelişimi ise 19. yüzyıl başından 1980'lere kadar okunmaya çalışılmıştır.

19. yüzyıldan 1980'lere kadar kentin gelişiminin Osmanlı dönemine ait durumu 1894-95 Mamurat'ül Aziz Salnamesi sonundaki harita ve 1898 ve 1908 tarihli Başbakanlık Osmanlı Arşivlerindeki (BOA) evraklardan, Cumhuriyet sonrası gelişim ise 1950, 1967, 1975 ve 1984 yılına ait Harita Genel Müdürlüğü Arşivlerinden (HGMA) elde edilen en eski hava fotoğraflarından izlenebilmektedir. Yapıların harita ve hava fotoğraflarından konumlarının tespiti ve güncel kullanım bilgileri için 2025 ve 2026 yılında saha araştırması yapılmıştır. Tarihi haritadaki ölçekli çizimler Autocad ortamında birebir olarak büyültülmüş, hava fotoğrafları ise oransal olarak çakıştırılmıştır.

Kenti incelemede kullanılan teorik çerçevesi kentin bitmiş bir okuması yerine kent bir süreklilik olarak ele alınma imkânı sağlamakta, zamansal boyut, birincil öğeler ve mekânsal süreklilikler analiz ölçütleri olarak kullanılmıştır. Zamansal boyut kentin kurulma tarihiden kentsel büyüme eşiği olan 1980'lere kadar takip edilmiş, birincil öğeler olarak kamusal ve ticari yapılar, üniversite, hastane ve okullar yapıları seçilmiştir. Mekânsal süreklilik ölçütünde ise sahada yapılan gözlemlerle tespitler yapılmıştır.

19. YÜZYIL BAŞINDAN 1980'LERE ELÂZIĞ'IN GELİŞİMİ

Günümüzdeki Elâzığ'ın 19. yüzyılın başında Harput'a bağlı ''mezra'' adıyla anıldığı bilinmektedir. Harput'taki yerleşim tarihinin milattan öncesine gittiği Harput Kalesi kazılarından öğrenilmiştir. Mezra'ya yerleşim 1834'te başlamış, dönemin sultanının ismini de alarak ''Mamurat'ül Aziz''(MA) olarak kayıtlara geçmiştir (Açıkses, 1994, s.2222). MA isim önerisi Vali Ahmet İzzet Paşa'nın 1867'de sadarete sunmuş olduğu mazbata sonrasında gerçekleşmiştir (Yedek, 2015, s.63). Elâzığ ismi de Atatürk'ün 1937'de Elâzığ'ı ziyareti esnasında ''Azıkı bol, Azık ili'' anlamında ''Elazık'' ismini vermesiyle değişmiştir[4] (Yedek, 2015, s.65).

Elâzığ kentinin 1927'den 1985'e kadar nüfusu 10 kat civarında artmıştır (Tablo 1). 1927'de Mustafapaşa, İcadiye, Çarşı, Akpınar, Sarayatik, İzzetpaşa ve Rızaiye mahalleleri bulunurken; 1935'te Rüstempaşa, Nailbey, 1965'te Kesrik, Kültür, Yenimahalle, Sanayi, Sürsürü[5], 1975'te Aksaray, Olgunlar, Fevzi Çakmak, Üniversite, Yıldızbağları, 1800 Evler, Salıbaba, Kırklar ve Karşıyaka[6] mahalleleri, 1985'te de Cumhuriyet, Ulukent, Gümüş Kavak, Zafran, Çatalçeşme, Esentepe ve Harput mahalleleri eklenmiştir (Betedin, 2022, s.42). Böylelikle Elâzığ kenti 1985 sonunda 30 mahallesi bulunan bir yerleşim yeri olmuştur. Bu mahallelerde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri 19. yüzyıl sonunda MA merkezinin köyleri olarak anılan yerlerin büyüyen kentin mahallelerine dönüşmesidir (Tablo 2).

[4] Elaziz isminin Elâzığ olarak değiştirilmesi Elâzığ Belediye Meclisi ve Vilayet İdare Heyetinin kararları sonrasında Devlet Şurasının 10.12.1937 tarihli toplantısında Atatürk'ün de imzasının bulunduğu kurulca onaylanmıştır (BCA-30.18.01.02.80.100.14, 1937).

[5] Sürsürü köyünün Elâzığ belediye sınırları içine dahil edilmesi 1959 yılındaki kararla kesinleşmiştir (BCA-275.12.11, 1959).

[6] Salıbaba ve Karşıyaka mahallelerinin Elâzığ Belediye sınırları içine alınmasına dair karar yazısında bu mahallelerin önceden Çatalçeşme köyünün uhdesine olduğu belirtilmektedir(BCA-416.46.9, 1975).

Tablo 1
Elâzığ'ın yıllara göre kent nüfusu[7]

Yıl	1927	1935	1965	1975	1985
Nüfus	19.216	23.178	78.605	131.415	182.296

Tablo 2
Elâzığ'ın yıllara göre yeni eklenen mahalleleri

Yıl	1927	1935	1965	1975	1985
Mahalle adı	Mustafapaşa İcadiye Çarşı Akpınar Sarayatik İzzetpaşa Rızaiye	Rüstempaşa Nailbey	Kesrik Kültür Yenimahalle Sanayi Sürsürü	Aksaray Olgunlar Fevzi Çakmak Üniversite Yıldızbağları 1800 Evler Salıbaba Kırklar Karşıyaka	Cumhuriyet Ulukent Gümüş Kavak Zafran Çatalçeşme Esentepe Harput

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde MA vilayetinin 1894-95, 1898 ve 1908 yılarına ait olmak üzere üç haritası bulunmaktadır.20. yüzyıl başlarında ise MA vilayetinin güney batı istikametinden bir hava fotoğrafı mevcuttur. Harita Genel Müdürlüğü Arşivlerinde de Elâzığ'ın 1950 yılından başlayarak, 1967, 1975 ve 1984 yıllarında ait hava fotoğrafları elde edilmiştir. Bu çalışmada belirtilen harita ve hava fotoğrafları kullanılmıştır.

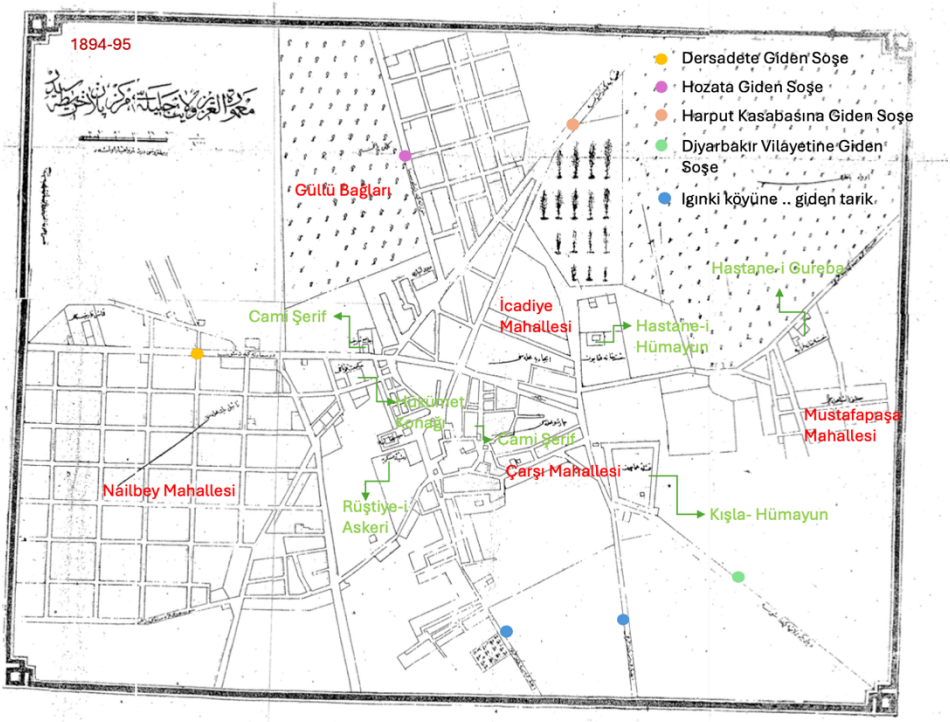
1894-1898 dönemi haritalarında, kent dokusunun Nailbey ve Rızaiye mahallelerinde ızgara planlı, Çarşı ve Mustafapaşa mahallelerinde ise organik bir yapıda şekillendiği tespit edilmiştir. Bu durumun 1863 tarihli Turuk ve Ebniye nizamnamesinin[8] etkisinde şekillendiği öngörülmektedir. Osmanlı'da kent planında gridal düzenleme eğiliminin İstanbul'da Tanzimat sonrasında yangından zarar gören alanlar (Ersoy, 2017, s.33) için tercih edildiği bilinmektedir. Bu tutumun yeni kurulacak alanlar için de tercih edildiği

[7] Betedin, 2022, s.42

[8] Osmanlı Ebniye düzenlemelerinde 1863 tarihli Turuk ve Ebniye nizamnamesi sadece İstanbul için değil Osmanlı hakimiyetindeki diğer kent ve yerleşimler içinde geçerli olduğu belirtilmektedir (Ersoy, 2017, s.39). 1863 tarihli nizamnamede kenti oluşturan bina, yol meydan gibi öğeler bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu tüzük 1875 tarihine kadar geçerli olmuştur (Ersoy, 2017, s.82-83). 1882 tarihli Ebniye kanununda 1933 yılına kadar geçerliliğini korumuştur (Ersoy, 2017, s.89).

söylenebilir. Bu doğrultuda 1894-95 tarihli harita Nailbey ve Rızaiye mahallesi yeni yerleşim alanları olup ızgara planlıdır. Eski yerleşim yerleri olan çarşı ve Mustafapaşa mahalleleri ise organik formda şekillenmiştir.

1895 tarihli MA merkezini gösteren haritada İstanbul'a giden yol için ''Dersadete Giden Şose'' ifadesi yer alırken; bunun dışında 'Harput Kasabasına giden şose'', ''Diyarbakır Vilayetine Giden Soşe'' ve ''Hozata giden soşe'' ile ''Iğınkiye giden şose'' belirtilmektedir (Şekil 1). Mamurat'ül Aziz Gazetesi'nin[9] 113'üncü sayısında MA'nin yol güzergâhları; İstanbul-Bağdat Yolu, MA'den Trabzon iskelesine giden yol, Sivas yolu, Diyarbakır yollarıyla MA'den kazalara giden Keban-Arabgir-Eğin yolu, İzoli yol ve Pertek yolu olarak tariflenmektedir (Devrim, 1988, s.89)

Şekil 1. 1894-95 MA haritası (1312/1894-95, Mamurat'ül Aziz Vilayet; yazar tarafından işlenmiştir)

[9] Mamurat'ül Aziz Gazetesi 7 Ekim 1883'te haftalık olarak yayın hayatına başlamış, 1914 yılında son baskısını yapmıştır (Devrim, 1988, ss. 2-4).

10 Kasım 1898 (29 teşrini evvel 1314) tarihli MA merkezini gösteren haritada da ’Diyarbakır Vilayetine Giden Soşe’’ ibaresi görünmemekte, diğer yön tanımları durmaktadır. Bu haritada Nailbey, İcadiye, Çarşı ve Mustafapaşa mahalleri görülmekte olup 1894-95 haritasıyla paralellik göstermektedir (Şekil 2).

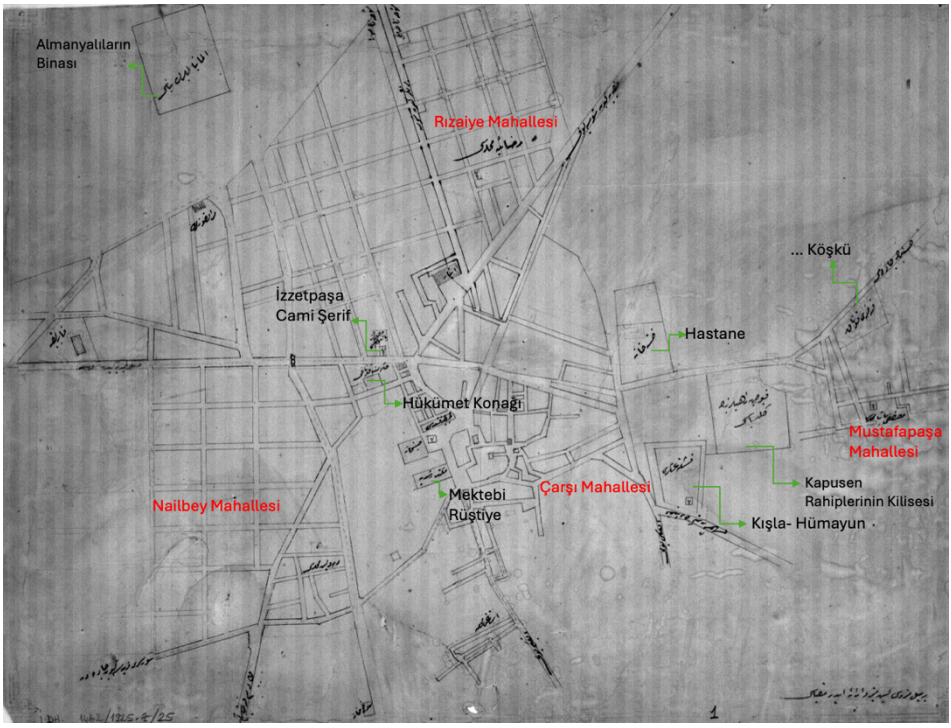

Şekil 2. 1898 MA haritası (1898, BOA.Y.A.RES.108.4.2; yazar tarafından işlenmiştir)

1908 tarihli haritada 1895, 1898 haritalarının güncellenerek ele alındığı, ilk iki haritadan farklı olarak İzzetpaşa mahallesinin parsellere ayrılarak işlendiği görülmektedir[10]. 1908 tarihli haritanın çizilme gerekçesi olarak İcadiye

[10] İzzetpaşa mahallesinde yapılan bu yeni düzenlemelerden sorumlu yapının taşra belediyelerinin işleyişini düzenleyen 1867 yasa (Şenyurt, 2011, s.21) sonrasında kurulan MA belediyesinin üstlendiği söylenebilir. MA belediyesinin 1876 senesi veya öncesinde kurulduğu düşünülmektedir. Bu tarihte belediyenin bazı tamiratlar için gerekli harcamanın temizlik işleri bölümünden karşılanması hususunda bir içerik yazılmıştır (BOA.İ.DH.720.50246, 1876). Belediye kurulmadan önce 19. yüzyıldaki Osmanlı genelindeki genel temayüllerin işlediği ön görülmektedir. Osmanlı’da 19. yüzyılın

mahallesindeki hane sayısın 200, Rızaiye mahallesinin nüfusunun 1500 olması sebebiyle yeni mahalle olarak kabul edilmesidir. Bu yazı 26 Ocak 1908'de Dâhiliye Nezareti'nde görüşüldüğü 29 Ocak 1908'de de padişah tarafından onaylandığı anlaşılmaktadır. Bu haritada Alman Okulu (Almanyalıların Binası) ve Mektebi Rüştiye görülmektedir. Ancak bu iki yapıda günümüze ulaşmamıştır (BOA.İ.DH.01462, 1908) (Şekil 3).

Şekil 3. 1908 tarihli Mamurat'ül Aziz vaziyet planı (1908, BOA, İ.DH.01462; yazar tarafından işlenmiştir)

20. yüzyılın başında çekilen hava fotoğrafında Nailbey mahallesi ve İzzetpaşa mahalleleri görülmektedir. Fotoğrafın en üstünde yer alan kare plana yakın araziye sahip yapı topluluğu da Alman Okulu olarak kullanılmıştır. Fotoğrafın sol alt köşesine yakın bulunan sıra evler ise Beşkardeş Evleri olarak bilinen yapı

ortalarına doğru ehl-i hiref taifesinin mimarları tarafından yönetilen mahalli mimari işlerin daha sonrasında mahalli meclis tarafından yürütüldüğü (Şenyurt, 2011, s.20) ve bu mahalli meclislerin belediyelerin kurulmasındaki ilk adımları olduğu belirtilmektedir (Şenyurt, 2011, s.21).

topluluğudur. Bu yapı topluluğun hemen doğu yönünde ise bu kardeşlere ait iki yana kırma çatılı iki fabrika yapısı görülmektedir (Şekil 4).

Şekil 4. 20. yüzyıl başlarına ait hava fotoğrafı (1930, BCA.180.9.0.0.98.475.4)

Elâzığ'ın 1950 yılına ait hava fotoğraflarında kentin 20. yüzyıl başında çizilen haritasını kısmen koruduğu görülmüştür[11] (Şekil 5). Bu hava fotoğrafında kentin hinterlandında üç yerleşim gözlemlenmektedir. Bunlar fotoğrafın sol alt köşesinden başlayarak; Sürsürü, Aksaray ve Kesrik'tir. Erken Cumhuriyet döneminin yapı türlerinden olan Elâzığ Umum Müfettişlik (EUM) binası İstasyon binasına yakın bir şekilde kentin güneyinde konumlandırılmıştır. EUM yer tercihinde Eski Hükümet Konağı'ndan gelen diyagonal yol aksı referans alınmıştır. Bu tarihlerde EUM kentin odak noktası oluşturabilecek şekilde Elâzığ Halk Evi'nden de (EHE- günümüz adıyla Elâzığ Öğretmen Evi) diyagonal bir yol aksı oluşturulduğu tespit edilmiştir. Böylelikle Eski Hükümet Konağı ve EHE'inden çekilen diyagonal çizgilerle Hükümet Konağı, EHE ve EUM arasında üçgen çeper oluşturulabilmektedir (Şekil 6).

[11] Elâzığ'ın Cumhuriyet sonrasında ilk imar planları 1965 yılında yapılmış, 1979'da Elâzığ metropoliten şehir kabul edilerek 1/5000 ölçekli imar planı, 1988'de de 1/1000 ölçekli uygulama imar planları yapılmıştır (Taşçı, 1994, s.10).

Şekil 5. 1950 yılına ait görsel (1950, HGMA, 271-468; yazar tarafından işlenmiştir)

Şekil 6. EHE, EUM ve Hükümet Konağı (1950, HGMA, 271-468; yazar tarafından işlenmiştir)

1967 yılına ait hava fotoğrafında ise EHE'ne bitişik bir stadyum inşa edildiği görülmektedir. Kentin bu üçgen alanının ve çeperlerinin devletin görünür olmak

için kullandığı şenlik/tören mekanları olarak kurgulandığı ileri sürülebilir. 1967 tarihli hava fotoğrafında kentte hızlı bir gelişim olduğu gözlemlenmektedir (Şekil 7). Şekil 7'de Elâzığ'ın Kültür mahallesi denilen, batı ve kuzey istikametine doğru yerleşimlerin arttığı ve yapılaşmanın yoğun olduğu görülmektedir. Bu dönemde kentin güneyinde yer alan EUM dışında diğer kamusal yapılardan olan Karayolları 8. Bölge Müdürlüğü[12], Devlet Su İşleri[13] (DSİ), Veteriner Kontrol Enstitüsü[14] ve Orman Bölge Müdürlüğü'ne ait yapılar da batı istikametinde konumlandırılmıştır. Bu dönemde Orman Bölge Müdürlüğü lojmanlarının arkası ve Veteriner Kontrol Enstitüsü içindeki alanların ağaçlandırıldığı gözlemlenmektedir (Şekil 8).

Şekil 7. 1967 tarihli Elâzığ hava fotoğrafı (1967, HGMA, 1855-370)

[12] Karayolları 8. Bölge Müdürlüğü 01.05.1950 yıllında kurulmuştur (Elâzığ Valiliği, 1992, s.165).

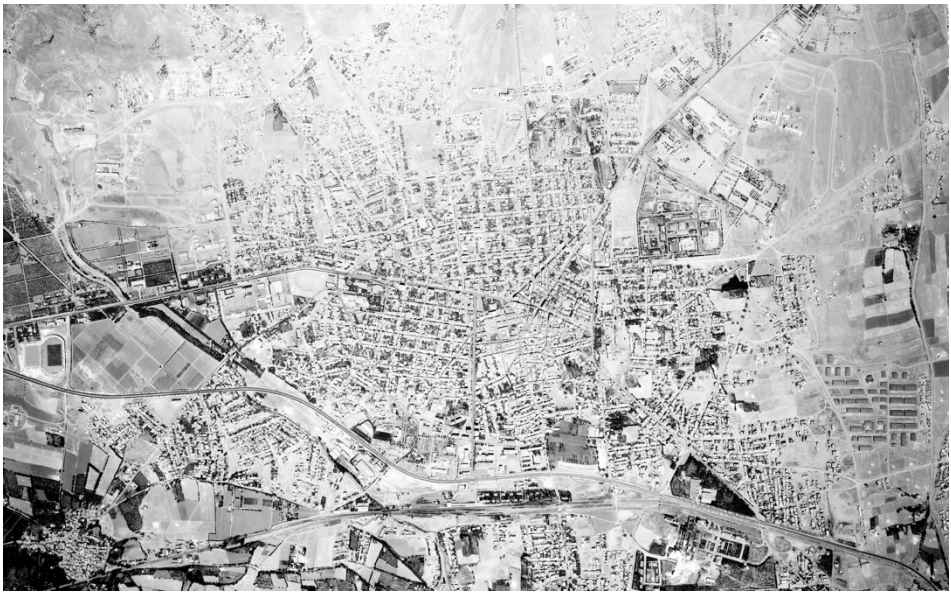
[13] Devlet Su İşleri IX. Bölge Müdürlüğü 1954'te kurulmuştur (Elâzığ Valiliği, 1992, s.162).

[14] Bu kurum 04.05.1948 yılı Ziraat Vekaletinin kararıyla Elâzığ Bakteriyoloji ve Seroloji Enstitüsü olarak hizmet vermeye başlamıştır (Elâzığ Valiliği, 1992, s.163).

Şekil 8. Elâzığ'ın batı cihetine yer alan kamusal yapı alanları (1967, HGMA, 1855-370)

1967 ile 1975 yılları arasında kentin eski mahalleleri olan Nailbey, Rızaiye ve İzzetpaşa mahallerinde yapısal yoğunlaşmaya ek olarak diğer mahallelerde de bu yoğunlaşmanın gerçekleştiği 1975 yılı hava fotoğrafında görülmektedir (Şekil 9).

Şekil 9. 1975 tarihli Elâzığ hava fotoğrafı (1975, HGMA, 3194-6684)

Sekiz yılda artan yoğunlaşmanın yanı sıra eski mahallelerin gridal yapısının korunmasına rağmen diğer mahallelerin organik formda gelişim gösterdiği görülmüştür. Şekil 9'da kentin doğusunda sanayi sitesinin yapıldığı, Fırat

Üniversitesinin ilk binalarının inşaatının devam ettiği görülmektedir. Kentin yeni mahalle oluşumun sebeplerinden biri Keban Baraj Projesi'dir. 1960'lı yıllarda saha çalışmaları ile 1966 yılında inşasına başlanan ve 1974 yılında tamamlanan Keban Barajı Elâzığ kenti için bir kırılma noktasıdır. Çünkü, barajın etkilediği köylerdeki pek çok insanın göç etmesine neden olmuştur. Bu dönemde köylerdeki toplam nüfusun 30 bin civarında, dönemin Elâzığ nüfusunun ise 60 bin civarında olduğu aktarılmaktadır (Akdemir, 2013, s.1045) (bnkz. Tablo 1). Bu nüfusun büyük bir çoğunluğunun Elâzığ'a göç ederek 1967, 1975 ve 1984 hava fotoğraflarında izlenen yapı yoğunluğunun artışına neden olduğu düşünülebilir. 1975'teki yapı yoğunluğu korunmuş olmasına rağmen, günümüzdeki Sanayi mahallesi ve çevresinde yapılaşmanın artığı görülmektedir. Bu durumun bir benzeri de Aksaray mahallesinde yaşanmıştır (Şekil 10).

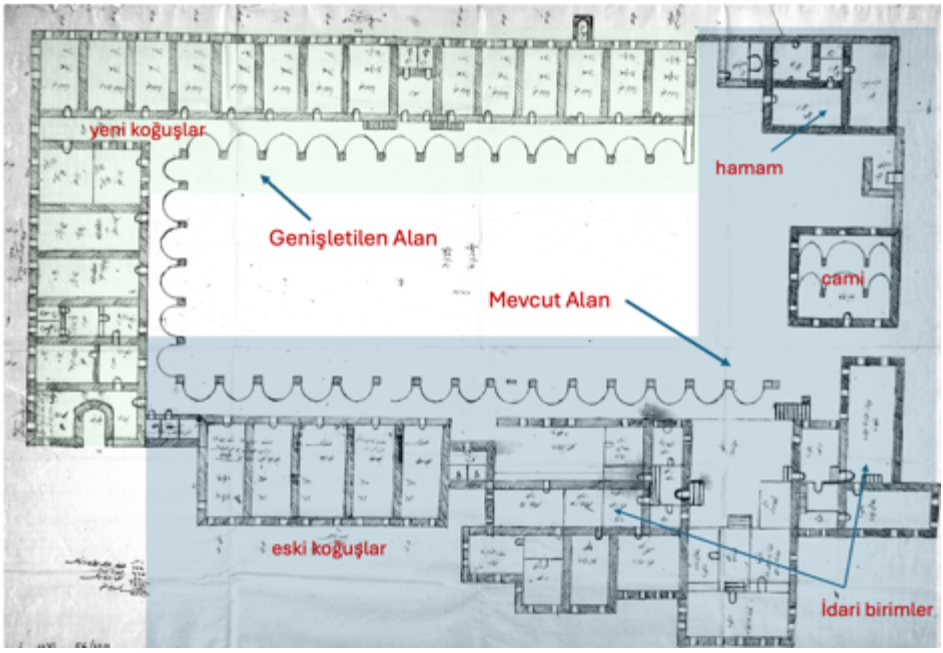
Şekil 10. 1984 tarihli Elâzığ hava fotoğrafı (1984, HGMA, 3737-0636)

ELÂZIĞ KENTİ TARİHİ YAPILARI

Elâzığ Vali Konağı

Elâzığ kentinin gelişimi Vali Konağı'nın mezrada yapılanmasıyla başladığı söylenebilir. Bu ilk yapının net olarak hangi tarihte yapıldığı bilinmemekle birlikte 19. yüzyılın ilk yarısından önce yapıldığı anlaşılmaktadır. 1844 Vali Konağı'nın genişletilmesi hakkındaki yazıda, yapının var olan kısımlarına ek yapıldığı görülmektedir. İlgili yazıda yapının konumu için Harput'a bir saat mesafedeki mezrada olduğu ifade edilmekte olup, yapılan onarım ve

genişletmenin masraflarının Diyarbakır Vilayetinden kısmen karşılandığı aktarılmaktadır (BOA.İ.MVL.56.1081, 1844, s.2). Günümüzde mevcut olmayan Eski Vali Konağı'na ait çizimlerden yapının genişletilmeden önceki halinin L planına sahip olduğu, genişletmeyle beraber ortası avlulu ve revaklı bir yapı topluluğuna dönüştüğü görülmektedir. Konakta idari personel odaları dışında, küçük bir cami ve 17'si yeni 5'i eski olmak üzere 22 koğuş birimi bulunmaktadır. Çizimlerde yapının üst katı olduğu anlaşılmakta, ancak üst kat planı bulunmadığından işlevi tam olarak bilinememektedir. Çizimlerde değinilmesi gereken bir diğer durum ise temsil yöntemidir. Çizimlerde kapı ve revaklar görünüşteymiş gibi ele alınmıştır. Bu çizimde plan ve görünüş anlatımı iç içe geçmektedir (Şekil 11).

Şekil 11. Eski Vali Konağı (1844, BOA.İ.MVL.56.1081; yazar tarafından işlenmiştir)

Eski Vali Konağı'nın hangi tarihe kadar kullanıldığı bilinmemekle beraber 1896 tarihinde kent merkezinde, kesme taştan iki katlı inşa edilen yeni Vali Konağı yapılmıştır. Yapıyı inşa ettirenin Elâzığ Valisi Enis Paşa olduğu, Hacı Hayrı tarafından da yapıldığı doğuda yer alan kitabesinden anlaşılmaktadır (Öztürk, 2023, s. 252) (Şekil 12).

Şekil 12. Elâzığ Hükümet Konağı (Yazar Arşivi, 2026)

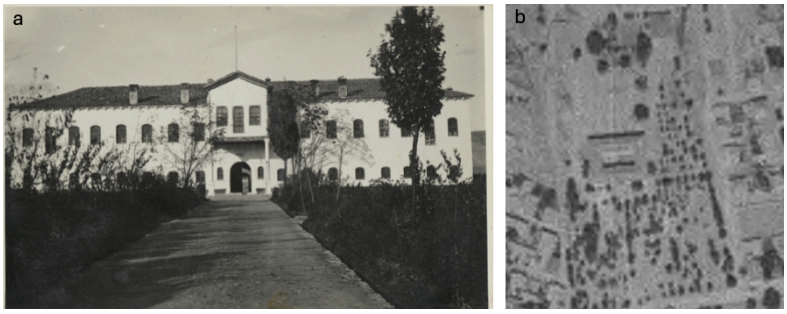
Askeri Yapılar

MA'da Hükümet Konağı dışında Osmanlı döneminden yapılmış ve 1950'lere kadar varlığını korumuş Kışla-ı Hümayun ve Fırka Binası'dır. Günümüzde mevcut olmayan Kışla binası/Kışla-ı Hümayun'un yapım yılı 1882 yılı olduğu arşivdeki belgeden anlaşılmaktadır. Bu dönemde dağınık bulunan askerlerin bir araya getirilmesinin sağlanması için Mustafa Naim Paşa öncülüğünde kışla binası inşa edilmiştir. Arşivdeki belgede başta Mustafa Paşa olmak üzere yapım komitesinde bulunan ve yardımı geçenlerin 5. rütbeden mecidiye verilmesi için 24 Ekim 1882'de (12. t.evvel 1298) padişah tarafından uygun gördüğü anlaşılmaktadır (BOA-İ.DH.862.69049, 1882). Kışla-ı Hümayun yapısının 1950 yıllarında kadar varlığının koruduğu hava fotoğraflarından anlaşılmaktadır. Günümüzde ordu evi olarak bilinen yapı Kışla-ı Hümayun'un yerinde inşa edilmiştir (Şekil 13).

Şekil 13. Kışla-ı Hümayun Binası a) 1898 Osmanlı arşiv haritası (1898, BOA.Y.A.RES.108.4.2) b) 1950 hava fotoğrafı (1950, HGMA, 271-468)

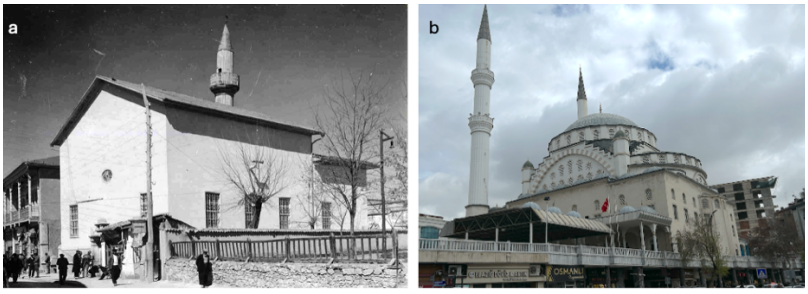
1894-95 ve 1898 tarihli haritada ''Hastane-i Gureba'', 1908 tarihli harita da ''Hastane'' olarak belirtilen yapı Fırka Binası olarak da kullanılmıştır[15]. Bu yapının inşa tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte kışla-ı hümayun yapısının inşasına paralel tarihlerde gerçekleştiği söylenebilir. Bu yapı da 1950 yılına ait hava fotoğraflarında görülmektedir. Günümüze ulaşamayan bu yapının yerinde askeri lojmanlar inşa edilmiştir (Şekil 14).

Şekil 14. Elâzığ Fırka Binası a) ön cephesi (2018, SALT Araştırma, AHELA009) b) 1950 Hava Fotoğrafı (1950,HGMA, 271-468)

İzzetpaşa Camisi

MA Vilayetinin erken tarihli dini yapılarından biri İzzetpaşa Camisi'dir. 1866 yılında inşa edilen cami varlığını 1967 yılına kadar sürdürmüştür. Daha sonra yerine aynı isimle 1967'de iki minareli ve merkezi kubbeli camii inşaatına başlanmış 1972'de ibadete açılmıştır (İzzetpaşa Vakfı, 2017) (Şekil 15).

Şekil 15. İzzetpaşa Camisi a)Eski hali (Balaban, 2024), b) Güncel hali (Yazar Arşivi ,2026)

[15] Yerel tarihçi Mustafa Balaban ile yapılan kişisel iletişim sonrasında yapının konumu tespit edilmiştir.

Fransız Kapusen Koleji

Günümüzde varlığını koruyamamış Osmanlı Dönemi yapılarından biri Fransız Kapusen Kolejidir. Kolejin arşivlere yansıyan belgelerine göre 1869 kurulduğu belirtilmesine rağmen yapı inşaatıyla ilgili izinler 1884 yılında alınmıştır. Yapıya ait izin belgesinde kolejin Kışla Hümayun'a yakınlığı da ifade edilmiştir (BOA.Y.A.RES.24/46, 1884). Kolej içindeki rüştiye düzeyindeki okulun yapılış tarihide h.1285 (1868-69) olup, ruhsat izni 1891'de alınmıştır (Taşkın, 2013, s.1350). Yapının konumu günümüz Orduevi sınırları içinde yer almaktadır (Şekil 16).

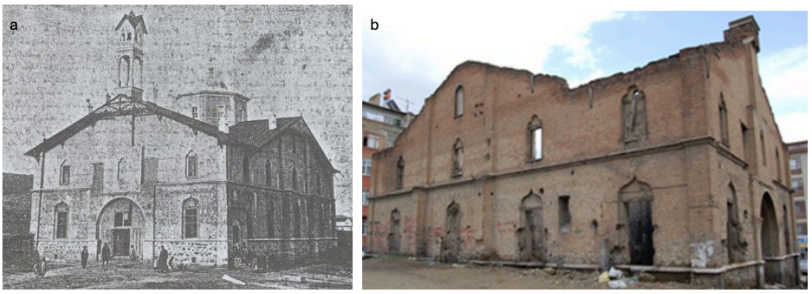
Kapusenlere ait bu okulun 16 Şubat 1927 MA gazetesinin 2044 sayısında Memleket hastanesi olarak kullanılması için satın alınmasına dair bilgiler aktarılmaktadır (Günaç, 2014, s.198).

Şekil 16. Fransız Kapusen Koleji Ön Cephesi (Raphaél, 1904)

Ermeni Protestan Kilisesi

Osmanlı döneminden yapı izleri mevcut olan yapılardan biri Ermeni Protestan Kilisesi'dir. Şahıs mülkiyetinde olan bu yapının inşa tarihi ile ilgili belge bulunmamakla beraber Ermeni Patriği II. Masrup Matrupyan tarafından elde edilen bilgiye göre 1904 yılında Elâzığ'da yaşayan Ermeniler tarafından inşa edildiği belirtilmektedir. Ermeni olayları sonrasında terk edilen 1990 yılına kadar un fabrikası olarak kullanıldığı Yeğin & Öztürk (2022, s. 711) tarafından aktarılmaktadır (Şekil 17).

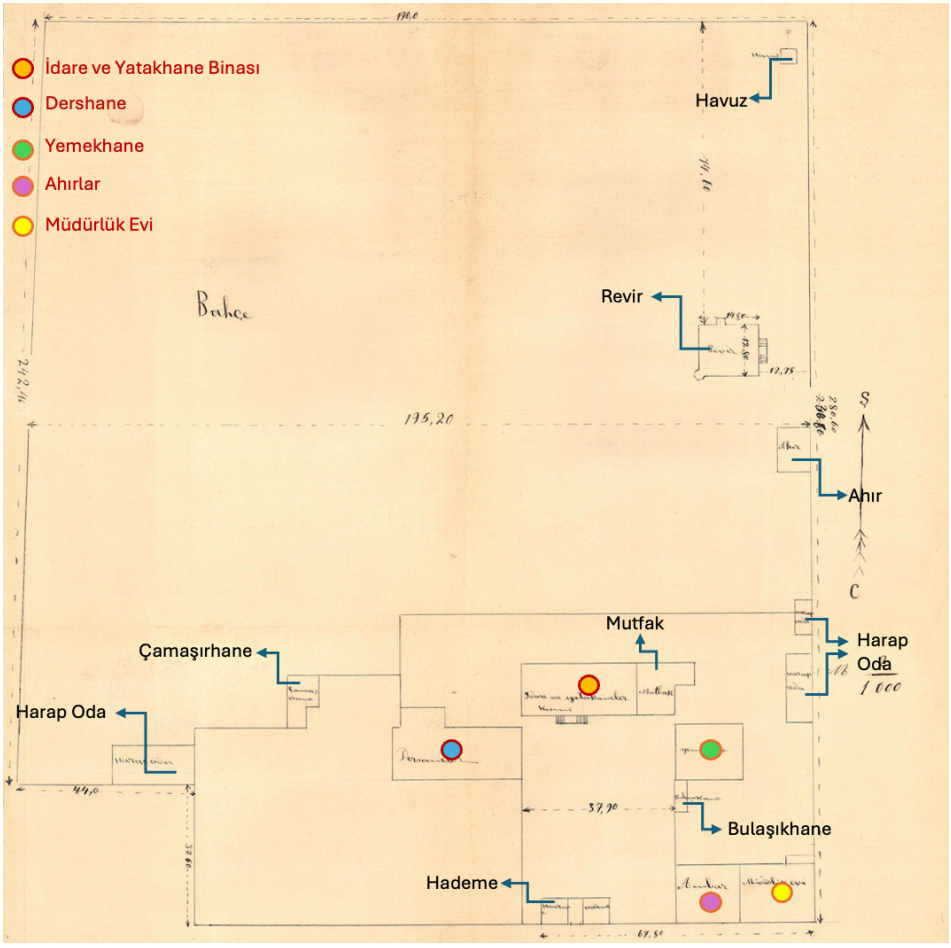
Şekil 17. Ermeni Protestan Kilisesi a) Eski Hali b) 2022 yılına ait görseli (Yeğin & Öztürk, 2022, s.709-711)

Elâzığ Alman Okulu (Elâzığ Muallim Mektebi)

Yabancıların Osmanlı döneminde MA vilayetinde inşa etmiş olduğu bir diğer yapı günümüzde mevcut olmayan Alman Okulu'dur. MA vilayetine Almanların ilk olarak 1895-96 yıllarında Harput'a gelmişledir (Kılıç, 1989, s.135). 1905 yılına ait arşiv belgesinde, bu yapının Almanya Frankfurt'ta bulunan bir cemaat tarafından 200 talebe için inşa edilmek istendiği belirtilmektedir. Bu istek 2 Aralık 1897'de (20 t.sani 1313) belediyeye ruhsat alınması için yapılmıştır. Ancak yapının bu ruhsat işlemi tamamlanmadan geçen yedi yıl içinde (1905 için) yapıldığı ifade edilmektedir. Almanların bu süreç içinde okul dışında yetimhane ve hastane de inşa ettikleri aktarılmaktadır. Arşiv belgesinde MA Valisi arazide yeni satın alın haneler ve inşa faaliyetleri için yeniden ruhsat başvurusunda bulunulduğunu belirtilmektedir. Vali bu genişlemeyi ‘‘Fransızların tensik ettikleri mekteb mevcut iken’’ sözleriyle sorgulamakta, ruhsatsız büyümesindense mevzuat ve usullere uygun olarak işlem yapılmasını Dahiliye Nezareti'ne önermektedir (BOA.2586.193881, 1905, s.3).

1930 tarihli Maarif Vekâlet'ine yazılan belgede Alman Okulu (AO) olarak bilinen yapı topluluğunun Elâzığ Erkek Muallim Mektebi Müdürlüğü tarafından mektep olarak kullanılmak istendiği anlaşılmaktadır. Belgede 24.06.1929 tarihinde yapılan inceleme sonrasından yapının ‘‘Harputluyan Ohannes’’ adında kayıtlı tarla olduğu, ‘‘Ahman’’ isimli bir şahsın bu alanı gayri resmi alınarak mektep yaptığı aktarılmaktadır. Ancak bu satış işleminin gayri resmi olmasından dolayı satış işleminin gerçekleşmediği belgede ifade edilmiştir. Belgede mektebin inşa tarihi 1905 olduğu, alanın ‘‘Harputlu Ohannes’’ adına ‘‘3180 lira’’ değerinde kayıtlı olduğu ve tehcir sonrasında hazineye geçtiği belirtilmektedir. Maarif Vekaletine yazılan bu yazıda okulun kısmi bir onarımla kullanılabileceği Elâzığ Erkek Muallim Mektebi Müdürlüğü tarafından önerilmektedir (1930, BCA.180.9.0.0.98.475.4, s.9). AO'nun muallim mektebi olarak kullanılmasını

öneren belgede yapı topluluğunun vaziyet krokisi (çizimde 2/1000 olarak ifade edilmekte, arazi 38000 m2 olarak hesaplanmış) ve yapıların kat planları bulunmaktadır (Şekil 18-19).

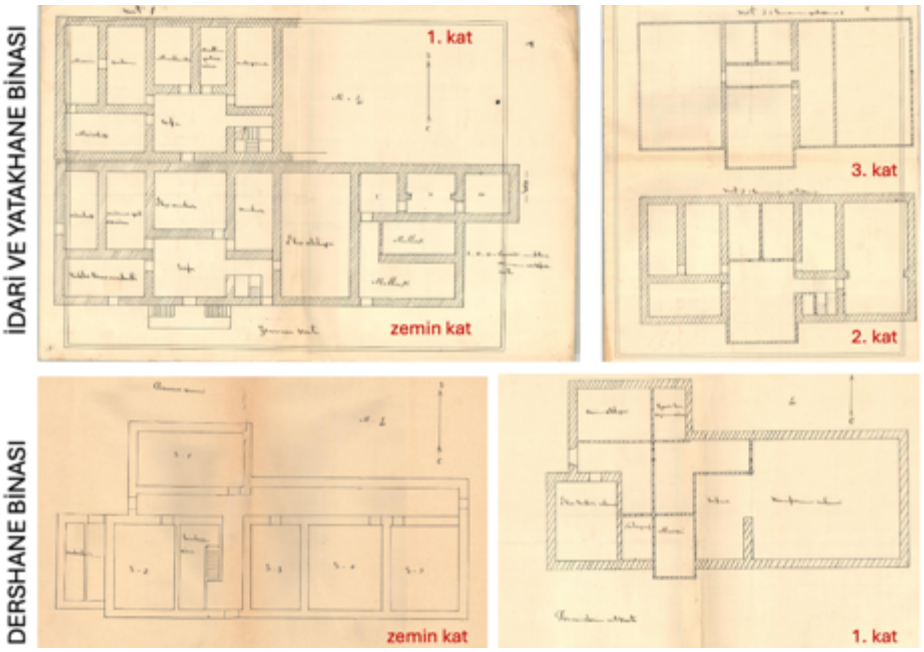
Şekil 18. Alman Okulu'nun EMMM'ye dönüşümüne ait vaziyet planı (1930, BCA.180.9.0.0.98.475.4; yazar tarafından işlenmiştir)

Şekil 19. Alman Okulu'ndan dönüştürülen EEMM'nin güney cephesi (1930, BCA.180.9.0.0.98.475.4; yazar tarafından işlenmiştir)

EEMM olarak kullanmak üzere düzenlenen yapının kat planlarında idare, yatakhane ve dershane birimleri çizilmiştir. İdare ve yatakhane birimlerinin zemin kat planlarında sol tarafta mutfak bulunmakta ve mutfağın girişi dışardan sağlanmaktadır. İdare ve yatakhanenin ana girişinde bir sofa ve 5 oda bulunmaktadır. Odalar ambar, hademe yatak odası, el işi ambarı, el işi atölyesi ve tıraş mahali olarak tanımlanmıştır. 1. katına sofadan merdivenle çıkılmakta ve bu katta 5 oda bulunmaktadır. Odalar kütüphane, muallimeler, muallimler yatak odası, kalem ve buna bağlı muavin odası ve müdürlükten oluşmaktadır. Bu yapının 2. ve 3. katları da çizilmiş, ancak odaların işlevleri belirtilmeyerek, açıklama olarak ''tamamen yatakhane'' yazılmıştır (1930, BCA.180.9.0.0.98.475.4, s.5-6) (Şekil 20).

İki katlı planlanan dershane biriminin zemin katında 5 derslik yer almaktadır. Üst katında ise konferans salonu, müzik ve spor odası, fotoğraf, el işi teşhir ve resim atelyesi bulunmaktadır (1930, BCA.180.9.0.0.98.475.4, s.7-8) (Şekil 20). 1930'lu yıllardan sonra EEMM olarak kullanıldığı anlaşılan yapılar 1950 yılı hava fotoğraflarında görülmemektedir. Bu yapıların yer aldığı alan zaman içinde eğitim alanından konut alanına dönüşmüştür.

Şekil 20. EEMM binalarının kat planları (1930, BCA.180.9.0.0.98.475.4: yazar tarafından işlenmiştir)

Elâzığ Umum Müfettişliği (EUM)

EUM ise 1936-38 yılları arasında inşa edilmiştir. Yapı 1948'de 10. Piyade Tümen Komutanlığı binası olarak kullanılmış, 1992'de Posta ve Telgraf Teşkilatı'na (PTT) devredilmiştir (Konuk, 2024, s.131). Yapı Elâzığ'ın güneyinde yer almakta olup gar binasına yakın bir nokta da konumlandırılmıştır. EUM arazisi içinde PTT'ye yeni yapılar inşa etmiş olup, bu yapıyı kullanmamaktadır (Şekil 21).

Şekil 21. Elâzığ Umum Müfettişliği (Yazar Arşivi, 2026)

Elâzığ Halk Evi Binası

Günümüzde restorasyon sebebiyle kullanılmayan halk evi, restorasyon öncesinde öğretmenevi olarak kullanılmıştır. Elâzığ Halk Evi günümüzde kentin merkezinde yer alsa da Erken Cumhuriyet döneminde kentin kuzey ucunda yer almıştır. Elâzığ Halk Evi (EHE), 23 Mayıs 1933'te inşaatına başlandığı ve 22 Şubat 1934'te resmen açılmıştır (Konuk, 2024, s.134) (Şekil 22). EHE'nin Elâzığ'ın yeni tören alanı ve odak merkezi yapılma isteği 1936-40 arasında meydana gelen Elâzığ Halk Evi Başkanlığı'nın C.H.P Genel Sekreterliği'ne göndermiş olduğu yazışmalardan anlaşılmaktadır (1936, BCA.490.01.1111.57.1, s.55-57). 05.05.1936'da EHE başkanın yazısında, Elâzığ'ın ilk stadının bitimine yaklaşıldığı, park için düşünülen alanın tesviye ve ağaçlandırılmasının olduğu ve 15x25 ebatlarında kapalı spor salonuyla Vilayet Müzesi ve iki halk dershanesinin yapım işlerinin ihale edildiği belirtilmektedir (1936, BCA.490.01.1111.57.1, s.64). Bu bağlamda, Elaziz halk evi kültür mahallesi adı ile hazırlanan bir pafta ile mevcut ve yapılması düşünülen yapıların 1/1000 ölçeğinde çizildiği görülmektedir. Bu alanda halkevi, stat ve kapalı spor salonu dışında halkevinin kuzey cephesine bakan doğrultuda bir okul yapısı ve güney batı istikametinde hastane, çocuk bakım evi tasarıları dikkat çekmektedir. Bu paftada yer alan ancak inşa edilemeyen hastane ve çocuk bakım evinin yerinde günümüzde Sıdıka Avar Kız Lisesi bulunmaktadır.

Şekil 22. Elâzığ Halk Evi (1952, SALT Araştırma, AHELA031)

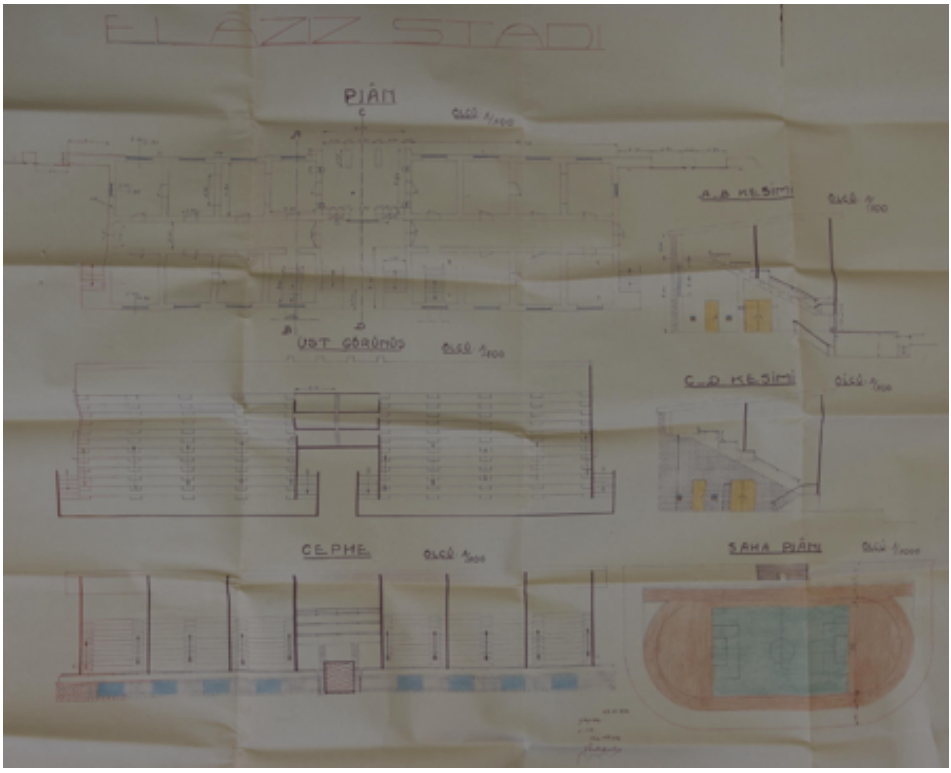
Elâzığ Stadı ve Spor Salonu

1950 yılına ait hava fotoğrafında görülmeyen ancak 1937 yılına ait şenliklere ait fotoğraflardan kullanıldığı anlaşılan Elâzığ'ın birinci stadyumu EHE'nin batı istikametinde konumlanmıştı. Elâzığ'ın birinci stadyumunun çizimlerinin 1930 yılında yayınlanan Almanca dergi ‘‘Moderne Bauformen’’ de bütün hesaplamalarının bulunduğu ve stat projesinin ihtiyaca göre küçültüldüğü

belirtilmektedir (1936, BCA.490.01.1111.57.1, s.55). Ancak 1930 yılına ait dergide (Hoffmann, 1930) stadyum çizimlerine rastlanmamaktadır. Aynı derginin 1931 yılı baskısında mimar O.E. Schweizer'in Karlsruhe'da spor kompleksi, Oberregierungsrat Alfred Hajos'un Budapeşte'deki kapalı spor salonu, Otto Zollinger'in Zürih'teki kapalı ve açık spor salonu bulunmaktadır (Schweizer, 1931, s.481-493). Bu çizimler arasında Otto Zollinger'in yapmış olduğu stadyumdaki oturma birimlerinin (tribün) taş duvar örgülü olduğu görülmektedir. Aynı şekilde Elâzığ stadyumundaki tribünlerin de 1937 yılında yapılan şenliklere ait fotoğraflarda taş duvar örgülü olduğu görülmektedir (Şekil 23). Bu nedenle Otto Zollinger'in tasarladığı taş duvar örgülü kısmın Elâzığ'daki stadyum için uygun görüldüğü düşünülmektedir. Elâzığ stadın teknik çizimleri altında yapanın ismi ''F.M.'' diploma no'su 476 yazmaktadır (1936, BCA.490.01.1111.57.1, s.27) (şekil 24).

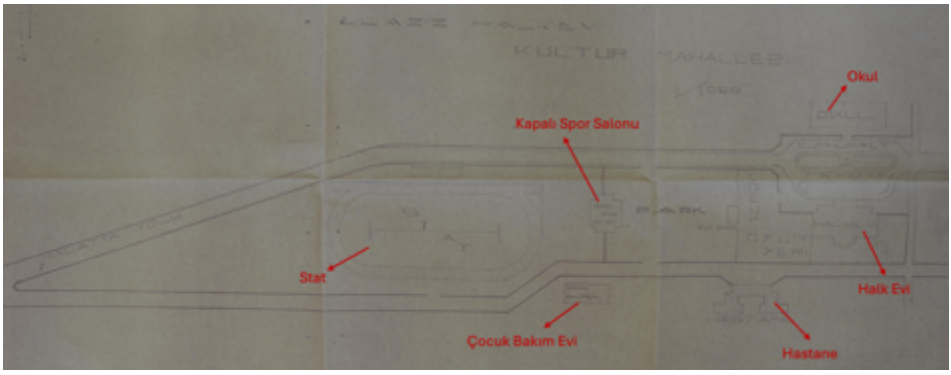

Şekil 23. Elâzığ Stadyumu 1937 yılı şenlikleri (1937, BCA.490.01.1072.1106.1)

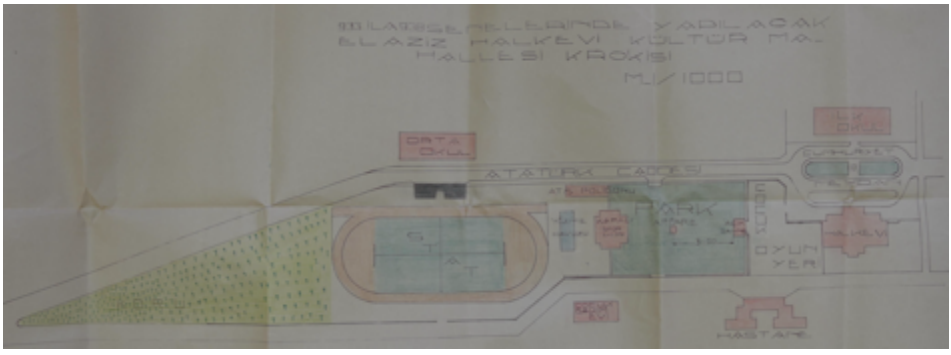
Şekil 24. Elâzığ Stadı çizimleri (1936, BCA.490.01.1111.57.1, s.26)

EHE'nde içine alan stadın ilk çizimleri 10.06.1936 tarihli Elâzığ Halk Evi Başkanlığı'nın dilekçesi sonrasında yer almaktadır (Şekil 25). Bu stat hakkında Dördüncü Umum Müfettişlik Hususi Kalem Müdürlüğü'nün yazmış olduğu 18 Haziran 1936 tarihli dilekçede, sahanın hem futbol oynamak hem de atletizm etkinlikleri için yeterli ölçüleri sağlamadığını belirtmektedir (1936, BCA.490.01.1111.57.1, s.52).

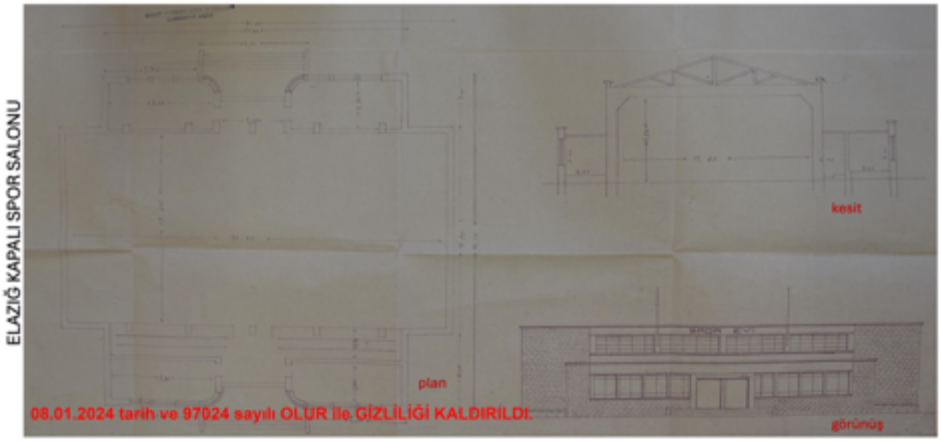

Şekil 25. EHE çevresi vaziyet planı ilk öneri (1936, BCA.490.01.1111.57.1, s.60)

30.11.1936 tarihli Elâzığ Halk Evi'nin halkevi, spor salonu ve stat hakkındaki C.H.P Genel Sekreterliği'ne bilgi veren yazısının ekinde stadın çizimleri ve düzenlenen vaziyet planı bulunmaktadır (1936, BCA.490.01.1111.57.1, s.19-23) (Şekil 26). İlk önerilen vaziyet planına ek olarak ikinci çizimde orta okul yapısı, atış poligonu ve yüzme havuzu da yapılmıştır. İkinci vaziyet planında Malatya yolu Atatürk Caddesi olarak değiştirilmiştir. Önerilen kapalı spor salonun cephesi EHE'nin cephesiyle benzer bir dilde ele alındığı görülmektedir (Şekil 27).

Şekil 26. EHE çevresi vaziyet planı ikinci öneri (1936, BCA.490.01.1111.57.1, s.27)

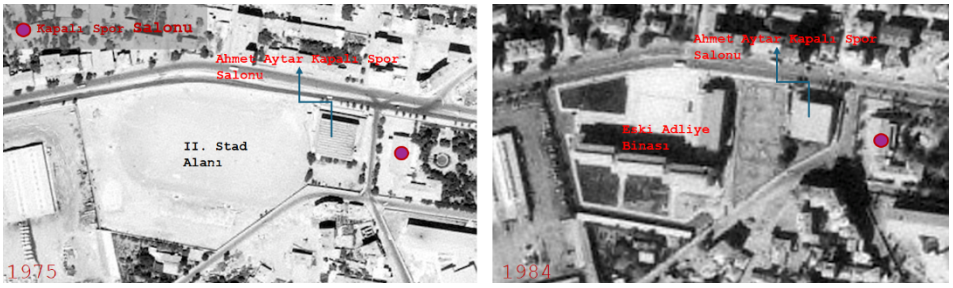

Şekil 27. Spor salonu plan, kesit, görünüşü (1936, BCA.490.01.1111.57.1, s.63)

İlk stadın 1950 yılı öncesinde yıkılmış yerine 1967 hava fotoğraflarında ikinci bir stat yapıldığı görülmüştür (Şekil 28). II. Stadın ise 1975 öncesinde kullanılmaz hale geldiği 1984 tarihli hava fotoğrafında da Eski Adliye Binasının yapıldığı tespit edilmiştir (Şekil 29).

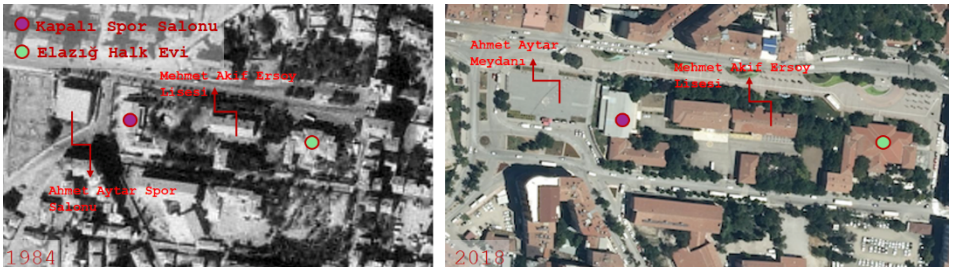

Şekil 28. I. Stat alanın hava fotoğrafları (1950, HGMA, 271-468; 1967, HGMA, 1855-370; yazar tarafından işlenmiştir)

Şekil 29. II. Stat alanı hava fotoğrafları (1975, HGMA, 3194-6684; 1984, HGMA, 3737-0636; yazar tarafından işlenmiştir)

1937'de inşa edilen kapalı spor salonu ise tüm hava fotoğraflarında görülmekte olup, daha sonra Elâzığ Mehmet Akif Lisesi'nin bir birimi olarak hizmet vermiştir. Bu yapıda 2020 depremi sonrasında ağır hasar aldığı için yıkılmıştır. 1967 yılındaki hava fotoğrafında görünen Ahmet Aytar Kapalı Spor Salonu da 2013 yılında yıkılmıştır (gunisigigazetesi, 2013) (Şekil 30).

Şekil 30. Mehmet Akif Ersoy Lisesi ve çevresi (1984, HGMA, 3737-0636; 2018, HGMA, 006590UCE08003020180630; yazar tarafından işlenmiştir)

Elâzığ Eski Belediye Binası

Elâzığ Belediye Binası (EBB) 1930'larda modernleşen Elâzığ'ın ilk temsillerinden biri olarak görülmektedir. Bu yapının inşa edilmesi için ilk karar 1931'de Belediye Başkanı Hurrem Bey tarafından alınmıştır (Susmaz, 2010, s.54). Yapı 1946- 2006 yılları arasında hizmet vermiştir (İhlas Haber Ajansı, 2006) (Şekil 31).

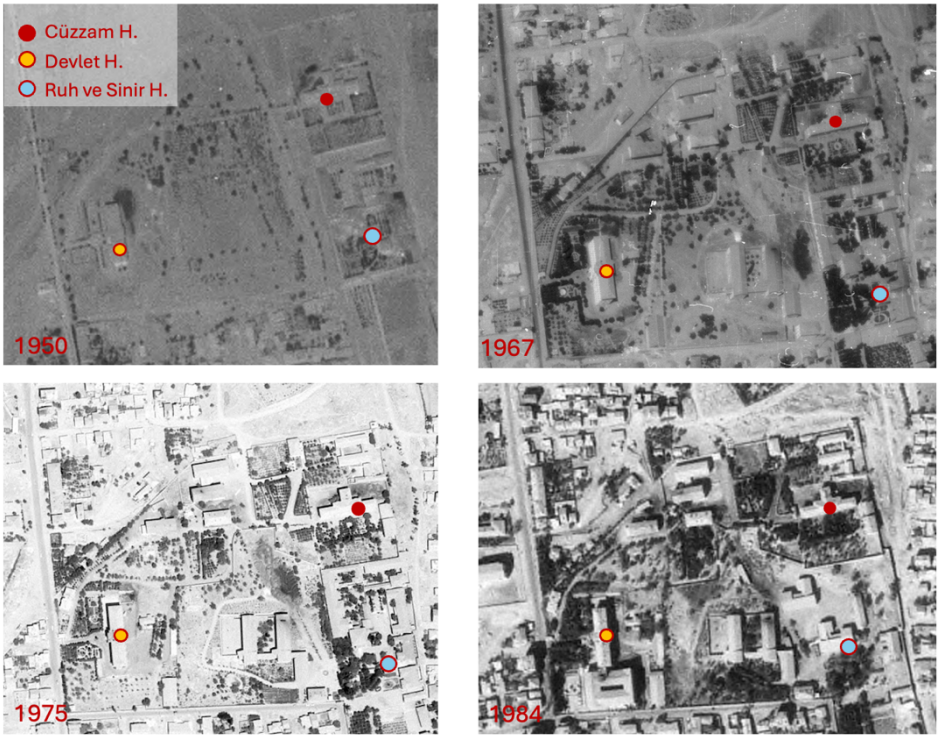
Şekil 31. Belediyenin ön cephesi (Susmaz, 2010, s.55)

Elâzığ'ın Sağlık Yapıları

Cumhuriyetin ilanından sonra Elâzığ'da EUM, EHE gibi idari yapılara ek olarak sağlık alanında da yatırımlar yapılmıştır. Bunlar günümüzde mevcut olan Elâzığ Cüzzam Hastanesi ve daha sonra çevresinde inşa edilen Devlet[16], Ruh ve Sinir Hastalıkları[17] (RSH)ve günümüze ulaşmayan Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) hastaneleridir. Elâzığ Cüzzam Hastanesi'nin yapımı için ihalenin 1936 yılında yapıldığı ve 1937'de tamamlanması planlanmıştır. Yapının bitirilmesi için 1938'de ek bir bütçe verilmiş (1938, BCA.82.11.11), ancak hastane 1941'de açılabilmiştir (Konuk, 2024, s.137). Bu hastane kompleksi içine 1967'de ek yapıların eklendiği görülmektedir. 1984 öncesinde devlet hastanesinin güney ucuna iç avlulu bir yapı eklendiği de tespit edilebilmektedir (Şekil 32). Günümüzde Cüzzam ve RSH hastaneleri ek birimleriyle beraber kullanılmakta, Devlet hastanesi ise lise olarak faaliyet göstermektedir.

[16] Devlet Hastanesine 1984 yılında ek bir yapı inşaatına başlanmış, müteahhitliğini Yusuf Çarıkçı yapmıştır (BCA-591.20.3, 1984). Hastanenin inşası için ek bütçe istenen 1940 tarihli yazıda yapı ''80 yataklı Memleket Hastanesi'' olarak tanımlanmaktadır (BCA.191.309.12, 1940).

[17] Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi 1983 yılında onarım geçirmiş, bu onarım işini üstlenen müteahhit Fazlı Aydın'dır (BCA.588.6.6, 1983). Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi' nin birinci etap inşa işi 1954 yılında, müteahhit Reşat Dabak yapmıştır (BCA.256.8.10, 1954).

Şekil 32. Cüzzam ve Devlet Hastanesi (1950, HGMA, 271-468; 1967, HGMA, 1855-370; 1975, HGMA, 3194-6684; 1984, HGMA, 3737-0636; yazar tarafından işlenmiştir)

Cüzzam ve Devlet Hastanesi'ne yakın bir konumda Sosyal Sigortalar Hastanesi (SSK) bulunmaktadır. SSK'nın ilk olarak 1956'da dispanser olarak açıldığı, 1978'de polikliniklerin eklenmesiyle hastaneye dönüştüğü belirtilmektedir (Elâzığ Valiliği, 1992, s.104). Bu durum hava fotoğraflarında da gözlemlenebilmektedir. Ancak SSK Dispanseri olarak kullanılan yapının günümüzdeki Elâzığ Fatih Mehmet İlkokulu olduğu anlaşılmaktadır. 1950'de Devlet Hastanesi çevresinde bir yapı görülmemekte, 1967'de belirtilen konumda bir yapının vücut bulduğu ve bilinen SSK hastanesi alanında hastane temellerinin çıkmaya başladığı anlaşılmaktadır (Şekil 33). SSK hastanesi 2020 depreminden dolayı ağır hasar alarak yıkıldı.

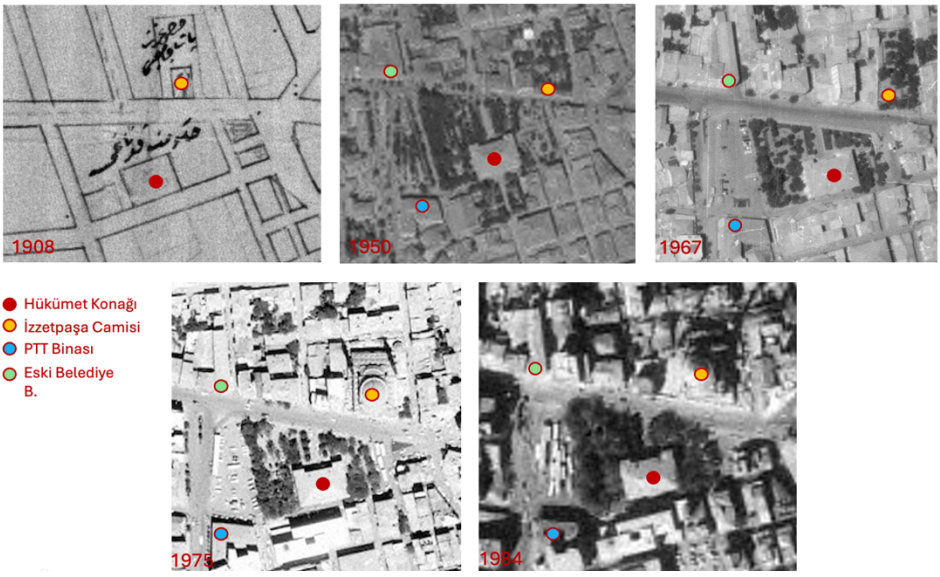
Şekil 33. a-c-d)SSK Hastanesi ve dispanseri hava fotoğrafları (1967, HGMA, 1855-370; 1975, HGMA, 3194-6684; 1984, HGMA, 3737-0636; yazar tarafından işlenmiştir) b) SSK dispanseri (Fatih Mehmet İlkokulu, t.y.)

MEKÂNSAL SÜREKLİLİKLER

Rossi (2006, s. 75) yapıların üretici veya değer katıyor olmasının, o yapının sürekliliği için gerekli olduğunu düşünmektedir. Ancak Lynch (2014, s. 2), kentin genel yapısal niteliğinin devingen ve değişken bir tabiatta görmekte ve belirtmiş olduğu ilkelerde kentteki yapısal/mekânsal sürekliliğin değişimini doğal bir olgu olarak değerlendirmektedir. MA/El-Aziz/Elâzığ kentinin bu doğal devinim ve dönüşümden etkilendiği harita ve hava görsellerinden okunabilmektedir. Bu değişimde 1980'lere kadar varlığını koruyan mekanlar/yapılar olmasının yanında bu süreç içinde de süreklilik gösteren yapılarda çıkmaktadır. Kentte süreklilik sağlayan yapıların/mekanların Lynch (2014, s. 8) ortaya koymuş olduğu terminolojide ''işaret öğesi (landmarks)'' oldukları da ifade edilebilir. Genellikle kentin meydanlarını tanımlayan işaret öğeleri ve süreklik mekanları sadece fiziki çevreler olmayıp kentin sosyal yaşamının da temsili ve bellek mekanlarıdır (Akın & Gültekin, 2024, s. 62). Elâzığ kentinin fiziksel gelişiminin harita ve uydu

fotoğrafları üzerinden kronolojik olarak ele alındığı bu çalışmada Hükümet Konağı ve çevresi, Saray Camisi ve çevresi, Orduevi ve çevresi, Elâzığ Umum Müfettişliği ve çevresi süreklilik sağlayan işaret noktası mekanlar olarak tespit edilmiştir.

Elâzığ'ın kent merkezini belirleyen Hükümet Konağı ve çevresi, 1898 ile 1950 yılları arasında uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen aynı yol çizgilerini koruduğu görülmüştür. 1950 ile 1967 yılları arasında bu alanda yol çalışmaları kapsamında yeni bir otobüs/araç durağı eklenmiştir. 1975 hava fotoğrafında Hükümet Konağı'nın kuzey cephesi karşısına 1967-1972 yılları arasında inşa edilen yeni İzzetpaşa Camisi görülmektedir. Şehrin PTT yapısı 1950 tarihli hava fotoğrafında mevcut olup, Elâzığ Hükümet Konağı, eski belediye, PTT binası ve İzzetpaşa Camisi kentin merkezinde yer alan hem işaret öğesi hem de mekânsal sürekliliklerdendir (Şekil 34).

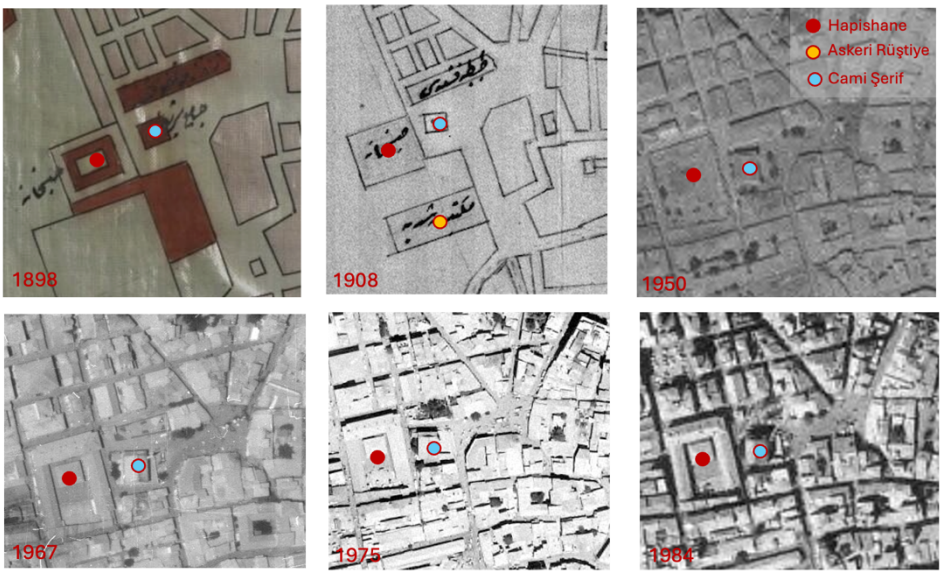
Şekil 34. Hükümet Konağı ve çevresi (1908, BOA.İ.DH.01462; 1950, HGMA, 271-468; 1967, HGMA, 1855-370; 1975, HGMA, 3194-6684; 1984, HGMA, 3737-0636; yazar tarafından işlenmiştir)

Kentin bir diğer mekânsal sürekliliği Hükümet Konağı'nın güney batısında 150-200 metre uzaklıktaki bugün Saray Camisi ve Çevresi olarak bilinen alandır. Bu

alanda 1908 tarihli haritada Osmanlı'ya ait Hapishane, Mektebi Rüştiye[18] ve Zaptiye Kışlası bulunmaktadır. 1898 tarihli haritada askeri rüştiye binası görülmemekte, ancak okulun 1884'te 150 öğrencisi olduğu bilindiğinden bu yapının 1908 tarihli haritada belirtilen yerden farklı bir yerde olabileceği ve yapının daha sonraki bir tarihte bu alana yapıldığı düşünülmektedir. Hapishane yapısının 1984 yılına kadar varlığını koruduğu ve çevresindeki yapılaşmanın süreç içinde çok az değiştiği görülmektedir. Bu alanla Hükümet Konağı arasını bağlayan nitelikteki kapalı çarşı ise 1928 yılında Vali Cemal Bardakçı zamanında yapılmıştır. Çarşının kurulmasında belediye başkanlarından Halil Özden ve Hurrem Müftigil'in katkıları olduğu belirtilmektedir (Susmaz, 2010, s. 54) (Şekil 35). 1898 tarihli haritada da görülen camii şerif 1984 yılına kadar varlığını devam ettirmiştir. Günümüzdeki camii şerif yerine inşa edilen merkezi kubbeli Saray Camisi 1986 yılında yapılmıştır (gunisigigazetesi, 2020).

[18] Haritada konumu görünen yapının Mekteb-i Rüştiye-i Askeri olduğu düşünülmektedir. Bu mektebin 1884 (h.1301) tarihinde 150 öğrencisi, 17 hocası olduğu belirtilmektedir (Açıkses, 1994, s.2224-2227). Hicri 1316-17'de (1898-1899/1899-1900) 160'ar öğrenci, 1321'de de (1903-1904) 125 öğrencisi olduğu belgelerden okunmaktadır (Özdem Köse, 2023, s.328) MA ait salnamelerin maarif konusunda geçen Mekatib-i İbtidaiyye, İnas Mekteb-i Rüştiyesi, Mekteb-i İdadisi (Açıkses, 1994, s.2224-2227) yapıları hakkında konum tespiti yapılamamıştır.

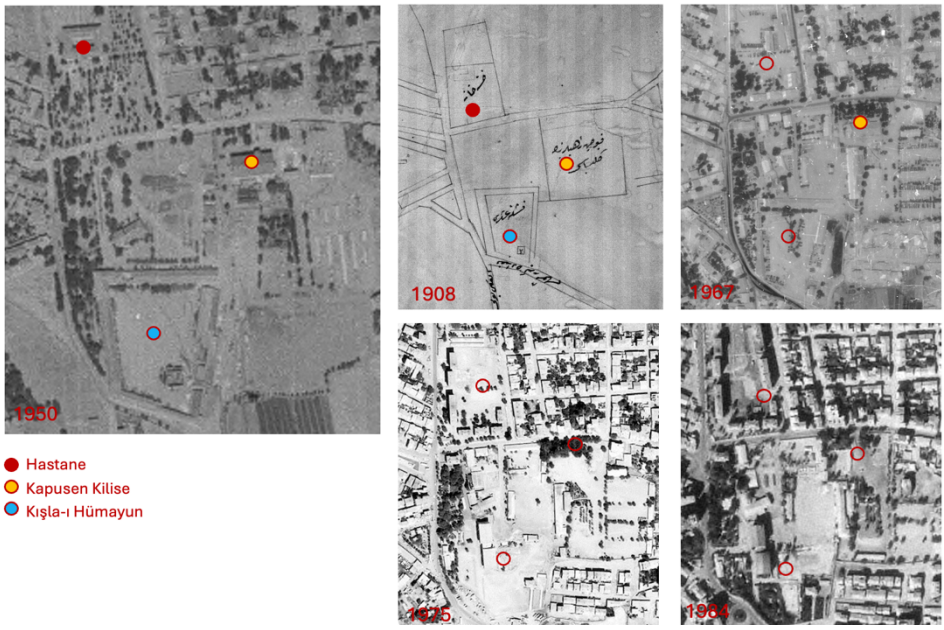
1892-93 tarihli MA Vilayet salnamesinde kasabada yani Elâzığ merkezde 3 adet iptidai mektebin olduğu (Taşkın, 2013, s.1332), 1913 sonrasında iptidai mekteplerin rüştiyelere dönüştürüldüğü belirtilmektedir (Taşkın, 2013, s.1336). 19. yüzyılın sonun doğru MA merkezinde iki tane rüştiyeden birinin kız, diğerinin askeri olduğu belirtilmektedir (Özdem Köse, 2023, s.323)

Şekil 35. Saray Camisi ve çevresi (1898, BOA, Y.A.RES.108.4/2; 1908, BOA.İ.DH.01462; 1950, HGMA, 271-468; 1967, HGMA, 1855-370; 1975, HGMA, 3194-6684; 1984, HGMA, 3737-0636; yazar tarafından işlenmiştir)

Elâzığ'ın merkezinde yer alan bir diğer mekânsal süreklilik, mimari elemanlarını günümüze kadar koruyamamış olan Orduevi ve çevresidir. Bu alan 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında Osmanlı'ya ait hastane ve kışla binasını içermektedir. Bu yapılara ek olarak alanda Fransız Kapusen Rahiplerine ait kilise ve okul binası[19] da bulunmaktadır. Hava fotoğraflarında görüldüğü üzere bu alandaki yapılar 1950'ye kadar varlığını sürdürmüştür. Ancak 1967'ye gelindiğinde hastane yapısının tamamı ve kışla binasının da büyük bir bölümü varlığını devam ettirememiştir. 1975'e gelindiğinde ise bu alandaki tüm yapıların ortada olmadığı anlaşılmaktadır (Şekil 36).

[19] MA vilayetinde Fransızlara ait 1901 yılında Osmanlı tarafından tanınan okul sayısı 6 iken, 1913'te bu sayı 15'e yükselmiştir (Esenkal, 2007, s.105). Bu belirtilen sayıların MA merkezinde yer alan okul sayılarını belirtmediği vilayet genelindeki toplam sayıyı aktardığı düşünülmektedir.

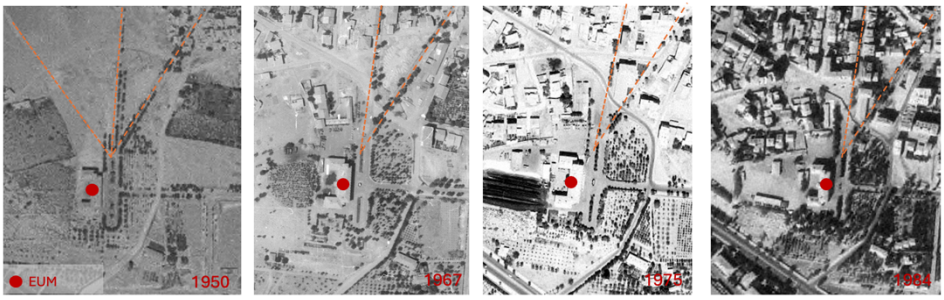
Şekil 36. Orduevi ve çevresi (1908, BOA.İ.DH.01462; 1950, HGMA, 271-468; 1967, HGMA, 1855-370; 1975, HGMA, 3194-6684; 1984, HGMA, 3737-0636; yazar tarafından işlenmiştir)

Hükümet Konağı, Saray Camisi ve Ordu evinin bulunduğu alanlar Osmanlı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ortak mekânsal sürekliliği olan alanlar olarak değerlendirilmektedir. Elâzığ'da Cumhuriyet sonrasında oluşan mekânsal sürekliliklerden ilki Elâzığ Umum Müfettişlik (EUM) binası olup, diğeri Elâzığ Halk Evidir (EHE). EHE'nin batısında inşa edilen devletin diğer resmî kurumları bu mekânsal sürekliliği desteklemektedir. Bu kurumlar günümüzdeki ismiyle Veteriner Kontrol Enstitüsü, Orman, Karayolları, DSİ bölge müdürlükleri ve Fırat Üniversitesi'dir.

Cumhuriyet döneminin mekânsal sürekliliğinden olan EUM[20] 1936-38 yılları arasında yapılmış, 1948'de de 10. Piyade Tümen Komutanlığı binası olarak

[20] Bu yapı aktif olarak faaliyetlerini 1927-47 tarihleri arasında, hukuki olarak ta 1952'e kadar çalışmakta olduğu belirtilmektedir. UM idari yapısının Osmanlı Devleti idari sistemi içinde de benzer bir yapının olduğu (Hidivlik, Umumi Valilik, Eyalet Valiliği vb.) ifade edilmektedir (Konuk, 2024, s.4). UM ilk defa Osmanlı döneminde Vilayet-i Sitte'de (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ) uygulandığı aktarılmaktadır (Konuk, 2024,

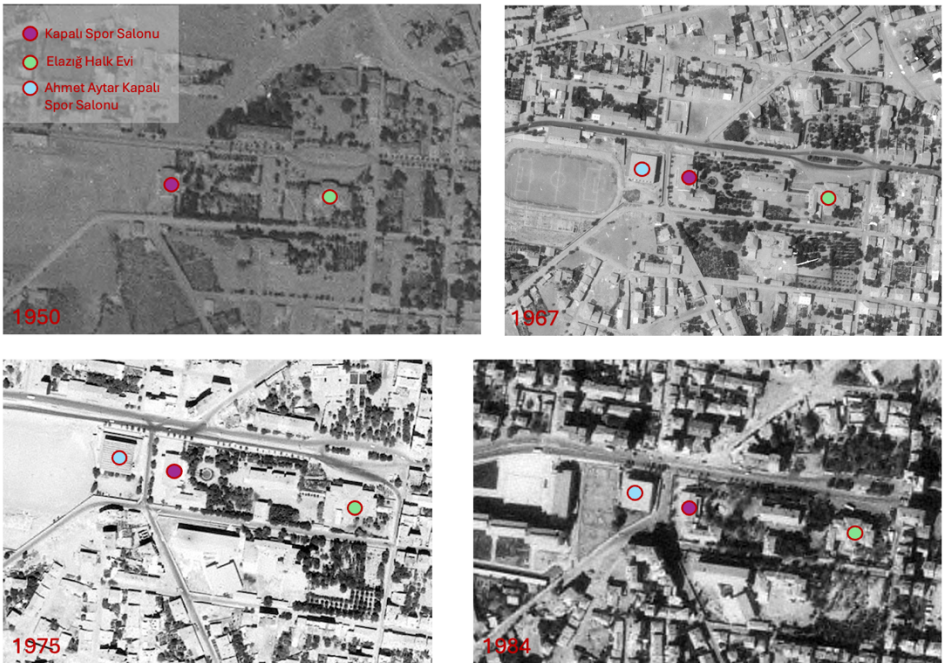
kullanılmış, 1992'de PTT'ye devredilmiştir (Konuk, 2024, s. 131). Bu yapı Elâzığ kentinin güneyinde yer alan tren istasyonuna yakın bir noktada konumlanmaktadır. Bu konumlandırılışta kentin eski izleri de referans alınarak kentte yeni bir odak noktası oluşturulmak istendiği anlaşılmaktadır. 1950 yılına ait görselde EUM tören alanından çıkan ışınsal çizgilerden biri Hükümet Konağını, diğeri Vali Fahri Bey Caddesini ve en soldaki çizgi de halk evini odak aldığı tespit edilmiştir. Halk evini odak alan yolun zaman içinde izini kaybettiği, fakat diğer iki çizginin varlığını koruduğu görülmektedir (Şekil 37).

Şekil 37. Elâzığ Umum Müfettişliği ve çevresi (1950, HGMA, 271-468; 1967, HGMA, 1855-370; 1975, HGMA, 3194-6684; 1984, HGMA, 3737-0636; yazar tarafından işlenmiştir)

1950'lere kadar halk evi Elâzığ'ın batı uç noktasını tanımlamaktadır. İlk yapılan stadın varlığını sürdüremediği ve yerine ikinci bir stat ve kapalı spor salonu yapıldığı görülmektedir. 1950 ile 1967 yılları arasında ikinci stat ve Ahmet Aytar olarak bilinen kapalı spor salonu yapılmıştır. İkinci stattın 1984 yılına kadar ulaşmadığı haritalarda görülmekte (Şekil 38) olup Ahmet Aytar Kapalı Spor Salonu da 2013'lü yıllara kadar varlığını devam ettirdiği bilinmektedir (gunisigigazetesi, 2013). Bu kapalı spor salonu günümüzde mevcut değildir.

s.7). Dördüncü Umum Müfettişliği'de diğer müfettişlikler gibi görev alanında olan bölgenin eğitim, ticaret ve kültür gibi alanlarda kalkınmasına katı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda bölgede okulların açılması ve eğitimin yaygınlaştırması için destekler sağladığı belirtilmektedir (Toparlak, 2016, s. 227).

Şekil 38. Halkevi ve çevresi (1950, HGMA, 271-468; 1967, HGMA, 1855-370; 1975, HGMA, 3194-6684; 1984, HGMA, 3737-0636; yazar tarafından işlenmiştir)

BİRİNCİL ÖĞELER

Mekânsal sürekliliği olan alanlarda yer alan yapıların Rossi'nin (2006, s. 74) bahsettiği birincil öğeler olma özelliği taşıdığı da düşünülmektedir. Esasında bu durum Lynch (2014, s. 54) tarafından farklı bir şekilde ifade edilmektedir. Kentin imge öğelerine sahip nesnelerin sadece tek bir öğeyi içinde barındırmadığı, birçok imge öğesini de içerebileceği ifade edilmektedir. Bu durum Elâzığ kenti örneğinde mekânsal sürekliliğe sahip alanlarda bulunan yapılardan Elâzığ Hükümet Konağı, EHE içinde geçerlidir. Buna ek olarak mekânsal sürekliğini süreç içinde yitirmiş ancak içindeki tarihi yapı sebebiyle birincil öğe olarak değerlendirilebilecek yapı ise Ermeni Protestan Kilisesi'dir. Bu yapının günümüze beden duvarları ulaşmış olup, yapının bulunduğu alan ''Salı Pazarı'' veya ''Kilise'' olarak anılmaktadır.

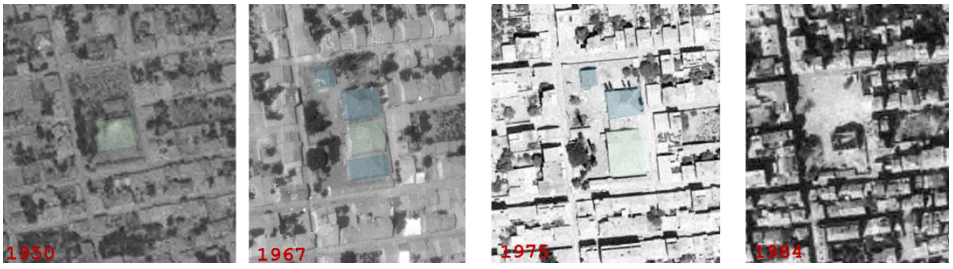
Osmanlı döneminden kalan Elâzığ'ın birincil öğesi olarak tanımlanabilecek Elâzığ Vali Konağı, günümüzde de kentsel odağını korumaktadır. Günümüzde bu kentsel odağı destekleyen birincil öğe yapılar İzzetpaşa Camisi ve PTT

binasıdır. Elâzığ Vali Konağı ve PTT binası Çarşı mahallesi içinde konumlanırken, İzzetpaşa Camisi'de İzzetpaşa mahallesinde konumlanmaktadır. Aslında bu yapılar iki mahalle arasındaki sınırı oluşturmaktadır (Şekil 39).

Şekil 39. Çarşı ve İzzetpaşa mahallesi odağı (1950, HGMA, 271-468; yazar tarafından işlenmiştir)

Osmanlı döneminden kalan bir diğer birincil öğe ise kentin Salı Pazarı olarak bilinen Ermeni Protestan Kilisesi'dir. Kilisenin 1984 tarihli hava fotoğraflarında tahrip olduğu görülmektedir. 1950, 1967 ve 1975 yıllarına ait görsellerde kilisenin üst örtüsünün koruduğu, kuzey köşesinde kiliseye eş değer kütlede ve kuzey batı istikametinde de küçük bir yapının daha bulunduğu görülmektedir. 1975 yılına ait görselde yapının çatı örtüsünde değişim olduğu tespit edilmiştir (Şekil 40).

Şekil 40. Ermeni Protestan Kilisesi hava fotoğrafları (1950, HGMA, 271-468; 1967, HGMA, 1855-370; 1975, HGMA, 3194-6684; 1984, HGMA, 3737-0636; yazar tarafından işlenmiştir)

Cumhuriyet dönemi eserlerinden olan EHE veya günümüzdeki adıyla öğretmen evi birincil öğe niteliğini korumaktadır. Yapının günümüzde restorasyon çalışmaları devam eden yapı kentin doğu-batı istikametine eşik olarak hizmet etmektedir (bknz. Şekil 38). Cumhuriyet döneminin Elâzığ'a katmış olduğu birincil öğelere okullar- Atatürk İlkokulu, İsmet Paşa İlkokulu, Sıdıka Avar Kız Meslek Lisesi-, Cüzzam Hastanesi, Devlet Hastanesi, SSK Hastanesi, Cezaevi[21] gibi yapılardır (Şekil 41). Bu yapılardan bir kısmı varlığını günümüze kadar devam ettirmemiş olsa da kent hafızasında varlığını korumuş olmalarından kentin birincil öğeleri arasında görülmektedir.

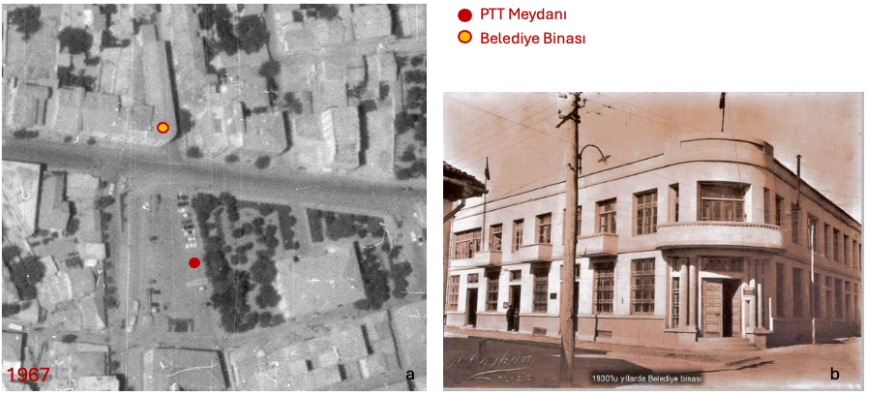

Şekil 41. Birincil öğeler (1950, HGMA, 271-468; yazar tarafından işlenmiştir)

Günümüze ulaşamayan ancak uzunca bir süre Elâzığ'ın öne çıkan işaret öğelerinden biri de Elâzığ Belediye Binası (EBB)'dır. Yapı cephesiyle modern mimarinin erken Türkiye örnekleri arasında yer almaktaydı. Köşe parselde

[21] Cezaevinin yapımı için ihalesine 1941 senesinde çıkılmıştır (BCA.95.45.1, 1941).

bulunan yapının ana girişi köşe noktasından sağlanıp PTT meydanını merkez almaktaydı. Böylelikle yapının hem cephe hem de meydan vurgusunu artıracak bir tasarım anlayışıyla şekillendiği söylenebilir (Şekil 42).

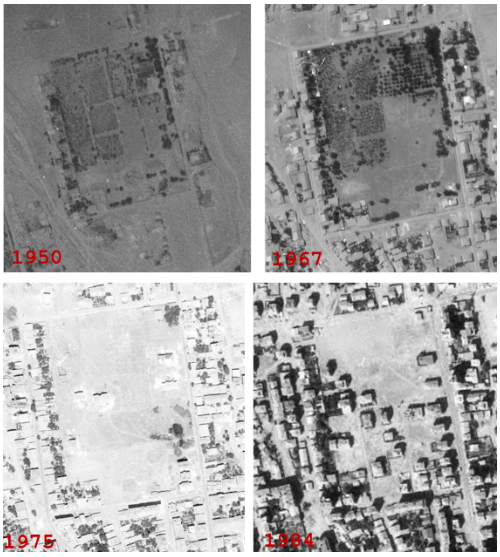

Şekil 42. a) Belediye Binası hava fotoğrafı (1967, HGMA, 1855-370; yazar tarafından işlenmiştir), b) Belediyenin ön cephesi (Susmaz, 2010, s.55)

Bu çalışma kapsamında ele alınan yapıların bazıları birincil yapı olmakla birlikte zaman içinde yok olarak ya da işlevini yitirerek bu özelliklerini kaybetmiştir. Osmanlı döneminde inşa olunmuş Kapusen Fransız Koleji (1884), Alman Okulu (1895-96), Beşkardeşler Evi[22] varlıklarını devam ettirmediği için bu özelliklerini yitirmiştir. Özellikle Alman Okulu'nun süreç içinde hızla birincil öğe özelliğini kaybetmesi hava fotoğraflarında görülmektedir (Şekil 43). EUM[23] ise süreç içindeki işlevini yitirmesi sonucu birincil öğe niteliğini kaybetmiştir.

[22] 19. yüzyıl sonuna doğru inşa edildiği düşünülmektedir. Beşkardeşler Evi'ne yakın bir konumda iplik fabrikasının da bulunduğu bilinmektedir. Bu fabrika yapılarının Elâzığ'da kurulacak olan şirkete devir edilme işlemi 1925'te yapılmış (BCA.16.72.13, 1925), yapının 1916'dan beri metruk bir durumda olduğu belirtilmiştir (BCA.15.54.14, 1925).

[23] EUM kentin hem mekânsal sürekliği olan ancak birincil öğesi süreç içinde yitirmiş bir yapıdır. Yapının cumhuriyet sonrası bir odak olarak tasarlandığı bu özelliğini de uzun bir süre devam ettirdiği bilinmektedir. Günümüzde yapı PTT Müdürlüğü'ne devir edilmiş, ancak aktif olarak kullanılmamaktadır (bknz. Şekil 21-37).

Şekil 43. Alman Okulu arazisi hava fotoğrafları (1950, HGMA, 271-468; 1967, HGMA, 1855-370; 1975, HGMA, 3194-6684; 1984, HGMA, 3737-0636; yazar tarafından işlenmiştir)

Elâzığ '92 Yıllığında (1992, s. 91), Cumhuriyet öncesinde Elâzığ'da Kondüktör ve Sanayi Mektepleri Süryani İlk Mektebi, Harput İmam Hatip Mektebi, Mülkiye Rüştiye ve Kız İptidai Mekteplerinin de bulunduğu belirtilmektedir. Ancak harita ve hava fotoğraflarında yerleri tespit edilememiştir.

Tablo 3
Elâzığ'ın birincil öğeleri

Yapı adı	İnşa yılı	Mevcut/ Yıkılmış	Birincil öğe niteliği	Mevcut Kullanım
Kışla-ı Hümayun	1882	1975 öncesi yıkılmıştır	Devam etmiyor	-
Fırka Binası	1882 (tahmini)	1975 öncesi yıkılmıştır	Devam etmiyor	
İzzetpaşa Camisi	1866-1967/ 1967	İlk camii 1967 yıkılmıştır. 1967-1972 tarihleri arasında yeni cami inşa edilmiş	Devam ediyor	Camii

Yapı adı	İnşa yılı	Mevcut/ Yıkılmış	Birincil öğe niteliği	Mevcut Kullanım
Kapusen Koleji	1869	1975 öncesi yıkılmıştır	Devam etmiyor	-
Hükümet Konağı	1896	Mevcut	Devam ediyor	Kent Müzesi
Protestan Kilisesi	1904	Beden duvarları mevcut	Devam ediyor	Kullanılmıyor
Alman Okulu	1905	1975 öncesi yıkılmıştır	Devam etmiyor	-
Elâzığ Halk Evi	1934	Mevcut	Devam ediyor	Restorasyon sürecinde olduğu için kullanılmıyor
Umum Müfettişliği	1936-38	Mevcut	Devam etmiyor	1992'ında PTT'ye devredilmiş, PTT'nin bu alan içinde yeni binalar inşa etmesi sonrasında EUM kullanılmamaktadır.
I. Stadyum	1936-37	1950 öncesi yıkılmıştır	Devam etmiyor	-
Eski Belediye Binası	1931	2006 yılında yıkılmıştır	Devam etmiyor	-
Cüzzam Hastanesi	1941	Mevcut	Devam ediyor	Hastane
Devlet Hastanesi	1950	Mevcut	Devam ediyor	Lise
Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi	1950	Mevcut	Devam ediyor	Hastane
Sosyal Sigortalar Kurumu Hastanesi	1956	2020 depremi ile ağır hasar aldığı için yıkıldı	Devam etmiyor	-
II. Stadyum	1967 öncesi	1984 öncesi	Devam Etmiyor	-
Ahmet Aytar Spor Salonu	1967 öncesi	2013	Devam Ediyor	Yapı günümüze ulaşmamasına rağmen meydan olarak kullanımı devam etmekte

Tablo 3'te belirtildiği üzere Elâzığ'da Osmanlı döneminde inşa edilen Hükümet Konağı ve Protestan Kilisesi; Cumhuriyet döneminden ise 5 yapı varlığını koruyabilmiştir.

SONUÇ

1980'ler ve öncesi Elâzığ'ın kentsel büyüme öncesinin eşiğidir. Bu dönem Elâzığ kent dokusunun Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi geçişini ve kentin Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet ve Gelişen Türkiye süreçlerini yansıtmaktadır. Elâzığ'ın eski ismi olan MA'nin tarihi 19. yüzyılın ilk yarısında eski yerleşim yeri olan Harput'tun Mezra denen yere taşınmasıyla başlamıştır. 1894-95 tarihli haritada kentin 19. yüzyıl sonundaki hali görülmekte ve kent Çarşı, İcadiye, Mustafapaşa, Nailbey Rızaiye mahallelerinden oluşmaktadır. Kentin bu bilinen erken tarihli haritasında Nailbey ve Rızaiye mahallesi gridal planda, Çarşı, İcadiye ve Mustrafapaşa mahalleleri ise organik dokuda şekillenmiştir. Gridal planlı kent dokusunun Tanzimat sonrası belediye uygulaması olup, MA kentinin Nailbey ve Rızaiye Tanzimat sonrasında düzenlenen mahalleridir. Kentin ilk kurulduğunda oluşan mahalleleri ise Çarşı, İcadiye ve Mustafapaşa'dır. 1898 tarihli haritada da bu kentsel doku görülmekte, 1908 tarihli haritada bu duruma ek olarak İzzetpaşa mahallesinin de çizilmiştir. İzzetpaşa mahallesi de Nailbey ve Rızaiye mahalleleri gibi grid planda yapılandırılmıştır.

Kentin 1908 tarihli dokusunun 1950 tarihli hava fotoğraflarında da devam ettiği görülmüştür. Bu hava fotoğrafında kentin güneyinde yer alan Aksaray, Kesrik ve Sürsürü yerleşimlerinde kümelenmiş ev grupları görülmektedir. Bu alanlar 1960'lı yıllardan itibaren kentin çeperlerinden çıkıp kentin mahalleleri olma özelliği kazanmıştır. Kentin hava fotoğraflarında 1967 yılına kadar belirli bir hızla büyüdüğü, 1975 yılı ve sonrasında dramatik bir şekilde gelişme gösterdiği tespit edilmiştir. Bu kentsel büyümeyi etkileyen faktörlerden biri Keban Barajı'nın su tutması sonrasında çevre köylerin kente göçmesidir. Bu etki, 1984 tarihli hava fotoğrafında kentin çeperlerindeki yoğun konut dokusunda görülmektedir.

1984 ve öncesinde kentin bu yoğun konut dokusu içinde günümüzde de mekânsal sürekliliği olan alanlar ortaya çıkmıştır. Bunlar Elâzığ Hükümet Konağı, Saray Camisi, Orduevi, EUM ve EHE çevresidir. Bu yapılardan Elâzığ Hükümet Konağı Osmanlı döneminden kalmıştır. Saray Camisi ve Orduevi'nin olduğu alanlarda Osmanlı döneminden gelen mekanlar olup, Saray Camisi'nin bulunduğu alanda cami ve ordu evinin yapıldığı alanda kışla binası

bulunmaktaydı. EUM ve EHE Cumhuriyet döneminin süreklilik mekanları olup, yapıları günümüze ulaşmıştır.

Elâzığ'ın süreklilik mekanları kentin idarecilerinin gündemlerini de yansıtmaktadır. Osmanlı döneminde kentin merkezi ve doğu ucundaki süreklilik mekanları Erken Cumhuriyet'le birlikte süreç içinde önce güney sonra batıya kaymıştır. Hükümet Konağı, Saray Camisi ve Orduevi eski harita ve günümüzde kentin merkezi ve doğu ucunu tanımlarken, EUM binası ve çevresi kentin güneydedir. Güneydeki bu kentsel odak 1940'lar sonrasında da kentin batı ucunda bulunan EHE çevresine kaymıştır. 1950 ve sonrasında kentin batı ucuna resmî kurumların da gelmesiyle bu durum pekiştirilmiştir.

Mekânsal süreklilik içinde yer alan Elâzığ Hükümet Konağı, Saray Camisi, Orduevi ve EHE yapıları kentin birincil öğe özelliği göstermektedir. EUM süreç içinde işlevini yitirdiğinden dolayı birincil öğe özelliğini yitirmiştir. Ayrıca günümüze ulaşmış tarihi yapılardan Protestan Kilisesi, Cumhuriyet döneminde inşa edilmiş kamusal yapılar da birincil öğe özelliği taşımaktadırlar.

Tarihi harita, hava fotoğrafı ve arşiv belgeleri üzerinden oluşturulmuş bu kentsel okuma Elâzığ'ın bitmiş bir okuması değildir. Kentin mekânsal sürekliliği ve birincil öğelerinin belirginleşmesi için; kentte dair kişisel arşivler ile incelenen dönemlere tanıklık etmiş şahısların anlatıları da irdelenmelidir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Açıkses, E. (1994). *Salnamelere göre Ma'muratü'l-Aziz (Harput) Vilayetinde Eğitim ve Öğretim*. X. Türk Tarih Kongresi Ankara: 22-26 Eylül 1986, V, 2221-2232, Türk Tarih Kurumu Basımevi

Akdemir, İ. O. (2013). *Elâzığ'ın kentleşme sürecinin coğrafi analizi*. Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, 1033-1054, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi.

Akın, E. S. & Akgül Gültekin, M. (2024). Geçmişten Günümüze Kayseri Tarihi Cumhuriyet Meydanı. *Digital international journal of Architecture Art Heritage, 3*(3), 61-78. https://izlik.org/JA43TE55WF

Balaban, M. (2024, 11, 16). *İzzetpaşa camisi hakkında yeni belgeler ve bilgiler* (Sözlü Sunum). Elâzığ'ın Geleceği Tasavvuru Kongresi, Elâzığ: Elâzığ Belediyesi.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, Fon Kodu: 15.54.14.

BCA, Fon Kodu: 16.72.13.

BCA, Fon Kodu: 30.18.01.02.80.100.14.

BCA, Fon Kodu: 82.11.11.

BCA, Fon Kodu: 95.45.1.

BCA, Fon Kodu: 180.9.0.0.98.475.4.

BCA, Fon Kodu: 191.309.12.

BCA, Fon Kodu: 256.8.10.

BCA, Fon Kodu: 275.12.11.

BCA, Fon Kodu: 416.46.9.

BCA, Fon Kodu: 490.01.1111.57.1.

BCA, Fon Kodu: 490.01.1072.1106.1

BCA, Fon Kodu: 588.6.6.

BCA, Fon Kodu: 591.20.3.

Betedin, N. (2022). *Elâzığ'da Cumhuriyet Dönemi imar hareketlerinin değerlendirilmesi,* (Tez No. 781413), [Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Fon Kodu: 2586.193881.

BOA, Fon Kodu: İ.DH.720.50246

BOA, Fon Kodu: İ.DH.862.69049.

BOA, Fon Kodu: İ.DH.01462.

BOA, Fon Kodu: İ.MVL.56.1081.

BOA, Fon Kodu: Y.A.RES.24/46.

BOA, Fon Kodu: Y.A.RES.108.4.2.

Devrim, A. (1988). *Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Gazetesi (1883-1886),* (Tez No. 10949), [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi

Elâzığ Valiliği (1992). Elâzığ Yıllığı ’92. Aydoğdu Ofset Matbaa.

Ersoy, M. (2017). *Osmanlıdan günümüze imar ve yasalar*. Ninova Yayınları.

Esenkal, E. (2007). *Yabancı Ülkeler Tarafından Osmanlı Coğrafyasında Açılan Okullar*, (Tez No. 240937), [Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi

Fatih Mehmet İlkokulu. (t.y.). ‘’Okulumuz hakkında’’. https://fatihmehmet.meb.k12.tr/tema/okulumuz_hakkinda.php Erişim tarihi: 11.10.2024

Fishman, R. (2024). Yirminci yüzyılda kent ütopyaları, (Çev: Duygu Toprak, Orj. Basım Yılı: 1977). Arketon Yayınları.

gunisigigazetesi. (2013.09.04). “Ahmet Aytar’da yıkım başladı”. https://www.gunisigigazetesi.net/haber/13441827/ahmet-aytarda-yikim-basladi. Erişim tarihi: 03.04.2026

gunisigigazetesi. (2020.05.18). “Elâzığ'da iki büyük cami bakım ve onarıma alındı”. https://www.gunisigigazetesi.net/haber/13389627/elazigda-iki-buyuk-cami-bakim-ve-onarima-alindi. Erişim tarihi: 14.04.2026

Günaç, A. M. (2014). *Ma’muratül’l-Aziz Gazetesi’nin Açıklamalı Tasnifi ve Değerlendirilmesi,* (1927-1928) (Tez No. 373570), [Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi

Harita Genel Müdürlüğü Arşivi (HGMA),

1950 Tarihli Hava Fotoğrafı, 271-468

1967 Tarihli Hava Fotoğrafı, 1855-370

1975 Tarihli Hava Fotoğrafı, 3194-6684

1984 Tarihli Hava Fotoğrafı, 3737-0636

2018 Tarihli Hava Fotoğrafı, 006590UCE08003020180630

Hoffmann H. J. (Ed.) (1930). Moderne bauformen monatshefte für architektur und raumkunst, Jahrgang(XXIX). https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/moderne_bauformen1930/0007/image,info Erişim tarihi: 11.03.2025

İhlas Haber Ajansı. (2006.10.1). “Elâzığ: 60 Yıllık Elazığ Belediyesi Hizmet Binası Yıkılıyor”. https://www.haberler.com/guncel/elazig-60-yillik-elazig-belediyesi-hizmet-binasi-haberi/. Erişim tarihi: 03.04.2026

İzzetpaşa Vakfı. 2017. *"İzzetpaşa Camii Hakkında"*. İzzetpaşa Vakfı. https://www.izvak.org.tr/sayfa-Izzetpasa-camii-65.html. Erişim tarihi: 03.04.2026

Kılıç, O. (1989). XIX. Yüzyılda Harput'ta misyoner faaliyetleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*(1), 119-137.

Konuk, N. (2024). *Türkiye'de Umumi Müfettişliklerin (1927-52) Mimarlık Tarihindeki Yeri,* (Tez No. 864256), [Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi

Lynch, K. (2014). Kent imgesi*,* (Çev: İrem Başaran, Orj Basım Yılı: 1960). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Mamurat'ül Aziz Vilayet, (1312/1894-95). *1312 Sene Hicrisine Mahsus Mamurat'ül Aziz Vilayet Salnamesi, Ma'muretü'l-Aziz Vilayet Matbaası* https://isamveri.org/pdfsal/indir.php?kodno=D02454131200000008 Erişim Tarihi: 03.02.2025

Özdem Köse, Z. (2023). Maarif salnamelerine göre Mamuratülaziz Vilayeti'nde eğitim-öğretim (1898-1904). *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, *5*(9), 317-346. https://doi.org/10.53718/gttad.1218075

Öztürk, Ş. (2023). Eski Elâzığ Hükümet Konağı kazı-proje-uygulaması ve İşlevlendirilmesi Hakkında Değerlendirme, *Online Journal of Art and Design,11* (3), 250-275.

Park, R. E. (2021). Şehir kent ortamındaki insan davranışlarının araştırılması üzerine öneriler, (Çev: Pınar Karababa Kayalıgil, Orj. Basılm Yılı: 1925, 1967). Heretik Yayınları.

Raphaél, F. (1904). Album de la Mission de Mésopotamie et d'Arménie Confiée aux Fréres- Mineurs Capucins de la Provinee de Lyon. https://incipit.icp.fr/viewer/4793/?offset=#page=1&viewer=picture&o=&n=0&q= Erişim Tarihi: 13.04.2025

Rossi, A. (2006). Şehrin mimarisi, (Çev: Nurdan Gürbilek). Kanat Kitap.

SALT Araştırma. 1952. "Elâzığ Halkevi". Kod: AHELA031 https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/232405. Erişim Tarihi: 03.04.2026

SALT Araştırma. 2018. "Elâzığ Fırka Binası". Yazar/Üreten: Foto Cumhuriyet, M. Sururi, Kod: AHELA009

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/195649. Erişim Tarihi: 03.04.2026

Şenyurt, O. (2011). Osmanlı mimarlık örgütlenmesinde değişim ve dönüşüm. Doğu Kitapevi.

Schweizer, O.E. (1931). *Das stadion der stadt wien*, Hoffmann, Moderne Bauformen Monatshefte Für Architektur und Raumkunst. Jahrgang XXX, Heft 10, 481-493. https://archive.org/details/moderne-bauformen-1931-heft-10/page/484/mode/2up Erişim Tarihi: 11.03.2025

Susmaz, H. (2010). *Elâzığ Uygulama İmar Planlarının Tarihsel Gelişim Sürecinin İncelenmesi*, (Tez No. 269979), [Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi

Taşçı, L. (1994). *Elâzığ İli Kent Planlaması ve İmar Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma,* (Tez No. 50941), [Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi

Taşkın, Ü. (2013). Maarif salnamelerinde Mamuratülaziz. *The Journal of Academic Social Science Studies*, *6*(3), 1327-1353. DOI: 10.9761/JASSS889

Toparlak, B. (2016). Türkiye Cumhuriyet'inde Dördüncü Umumi Müfettişliğin sosyo-ekonomik ve kültürel faaliyetleri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 53, 222-238.

Weber, M. (2018). Şehir, modern kentin oluşumu*,* (Çev: M. Ceylan). Yarın Yayınları.

Yedek, Ş. (2015). Atatürk döneminde Elâzığ'ı temsil edenler (1920-1938). *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 48, 61-79.

Yeğin, M. & Öztürk, Ş. (2022). Elâzığ Ermeni Protestan Kilisesi restitüsyon projesi ve incelenmesi. *Kent Akademisi*, *15*(2), 707-726. https://doi.org/10.35674/kent.1050427

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Weber describes the city fundamentally as a clustering of several houses, followed by the coming together of neighborhoods. Although this approach presents a development from the primitive to the complex, interpreting many old cities that have survived to the present day using this method can lead

to certain challenges. One such challenge is the negative impact on historical city centers caused by events such as the Industrial Revolution and rapid migration. These cities have failed to preserve their historical fabric and do not allow for retrospective readings. Therefore, it is necessary to develop a multi-layered approach to interpret historical cities. In this context, Rossi's multi-layered reading method has been adopted. Rossi believes that a city has a temporal dimension, spatial continuity, and primary elements. The temporal dimension refers to the transformations a city undergoes throughout history; spatial continuity refers to the continued existence of historical structures or areas, even if their functions change; and the primary elements are defined as the public/commercial structures that constitute the essence of the city.

This study investigates these three elements, as defined by Rossi, for the historical city of Elâzığ/Mamurat'ül Aziz. In this context, by considering the urban development of the city following the early 19th century up until the 1980s, the study examines the continuity of spaces within the city and identifies which structures are considered primary elements.

Method: In this study, a qualitative research method was employed; in addition to a literature review, primary sources-including documents, maps, and photographs obtained from Ottoman and Republican archives as well as the Directorate General for Mapping-were utilized. Field observations and the existing literature were examined to facilitate a comparison between the maps and photographs.

Findings: Elâzığ/Mamurat'ül Aziz took shape after the old city center of Harput was relocated to an area known as "*mezra*" following the early 19th century. From the first half of the 19th century to the present day, the city center has continued to exist as the main hub, despite significant changes in the built environment. While the initial formation of the city followed an organic layout, new neighborhoods were designed with a grid plan due to the approach to municipal development that emerged during the latter part of the Ottoman era. However, following the establishment of the Republic, rapid population growth led to changes in this orderly neighborhood structure, and after the construction of the Keban Dam in the 1970s, unplanned urban expansion increased with the influx of population from surrounding villages.

Despite the rapid development of the city from early 19th century to the 1980s, there are still areas within the city that have preserved their spatial continuity. These include the Government House, İzzetpaşa Mosque, Saray Mosque, Officers' Club (Ordu Evi), Elâzığ Inspectorate-General Building, and the People's House (Halk Evi) and their surroundings. These structures and their

environs not only maintain spatial continuity but are also considered primary elements of the city. Other primary elements include the Capuchin Franciscan College, the German School, the Armenian Protestant Church, and the House of the Five Brothers, all built during the Ottoman period. Of these structures, only the exterior walls of the Armenian Protestant Church have survived to the present day. In addition to the Ottoman era, primary elements from the Republican period include the General Inspectorate of the People's Houses, the old municipal building, the leprosarium, the state and social security hospitals, and the Ahmet Aytar grounds. The old municipal building and the social security building have not survived to the present day.

Conclusion and Discussion: The city of Mamurat'ül Aziz (later renamed El-Aziz and then Elâzığ) was influenced by the urban planning principles of the late Ottoman period, and this influence continued into the Early Republican period. The neighborhoods of Rızaiye, İzzet Paşa, and Nailbey, located in the city center, have survived from the Ottoman period to the present. With population growth, the city has expanded both eastward and westward. Lastly, it is observed that the focal point of the city was intended to be shifted during the Republican era. While in the Ottoman period the focus was on the Government House and its surroundings, with the Republic, this focus was deliberately shifted to the People's House and its surroundings. Today, both areas still remain important focal points within the city.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanılmamıştır.